1. Κάτοψη της πόλης των Αλιέων. Στην ένθετη εικόνα, γενική άποψη του όρμου Πόρτο Χέλι από το βορρά. Με κόκκινο χρώμα σημειώνονται τα ίχνη της οχύρωσης.

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΑΛΙΕΙΣ

Bradley A. Ault
Associate Professor, Department of Classics,
College of Arts and Sciences, University at Buffalo,
The State University of New York

Μεταξύ του 1962 και του 1979, υπό την αιγίδα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών και της ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, το Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια και το Πανεπιστήμιο της Ιντιάνα διεξήγαγαν ανασκαφές στην αρχαία κώμη των Αλιέων (εικ. 1),[1] που ήταν κτισμένη σε ένα εξαιρετικό φυσικό λιμάνι της νότιας Αργολίδας, στη νοτιοανατολική πλευρά του όρμου απέναντι από το σύγχρονο Πόρτο Χέλι. Η πόλη ιδρύθηκε γύρω στον 7ο αιώνα π.Χ., όταν οχυρώθηκε για πρώτη φορά η ακρόπολή της, και ήκμασε περίπου από το 600 έως το 300 π.Χ., ενώ στη συνέχεια οι κάτοικοί της την εγκατέλειψαν υπό συνθήκες που παραμένουν αδιευκρίνιστες. Οι Αλιείς ίσως ήταν αρχικά οικισμός Δρυόπων (βλ. Βακχυλίδης απόσπ. 4.49), εξαρτημένος από την Ερμιόνη στα ανατολικά. Το 460 περίπου η πόλη απορρόφησε ένα κύμα προσφύγων από την Τίρυνθα, μετά την κατάκτηση της τελευταίας από το Άργος (Ηρόδ. 6.83.1-2). Ο Ηρόδοτος αναφέρεται στη θέση ως «Αλιείς οι εκ Τίρυνθος» (7.137.2). Από τότε και στο εξής η επιρροή των Τιρυνθίων παρέμεινε σταθερή, δεδομένου ότι νομίσματα του 4ου αιώνα π.Χ. που κόπηκαν στην πόλη έφεραν ποικίλα εθνικά χαρακτηριστικά σημεία, όπως «ΤΙ», «ΤΙΡ», «ΤΙΡΥΝ», ή ακόμη και «ΤΙΡΥΝΘΙΩΝ».

2. Αλιείς, κάτοψη και αεροφωτογραφία των Τομέων 6 και 7 στο βορειοανατολικό τμήμα της κάτω πόλης.

Λόγω της εξέχουσας θέσης της στην είσοδο του Αργολικού κόλπου, σε έναν προστατευμένο φυσικό όρμο, η στρατηγική ισχύς της πόλης των Αλιέων δεν πέρασε απαρατήρητη. Πριν από το 446 π.Χ., ο σπαρτιάτης στρατηγός Ανήριστος κατέλαβε την πόλη (Ηρόδ. 7.137.2), πιθανότατα τοποθετώντας φρουρά στην ακρόπολη. Η Αθήνα εξαπέλυσε επανειλημμένα επιδρομές στο έδαφός της, το 430 και το 425 π.Χ. (Θουκ. 2.56.5 και 12.43.1), ενώ σε μια επιγραφή από την Αθήνα (*IG* I^3 75) καταγράφεται μια συνθήκη του 424/23, που επιτρέπει την παρουσία αθηναϊκής φρουράς στην πόλη και τη χρήση του λιμανιού της στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Το 369, οι Αλιείς ήταν πιθανότατα μεταξύ των πόλεων που πήρε με το μέρος του ο Επαμεινώνδας (Διόδ. Σικ. 15.69.1) πριν από την άνοδο της Μακεδονικής Ηγεμονίας. Η εγκατάλειψη των Αλιέων μπορεί κάλλιστα να σχετίζεται με τις συνεχείς διαμάχες μεταξύ των Διαδόχων.

Η πόλη των Αλιέων, τα κατάλοιπα της οποίας εκτείνονται στις πλαγιές μιας φυσικά προστατευμένης ακρόπολης, κάλυπτε 180 στρέμματα και περιβαλλόταν από ένα εκτεταμένο κυκλικό τείχος, μήκους σχεδόν 2 χλμ. Τα τείχη αυτά χρονολογούνται στον 4ο αιώνα π.Χ. και διακόπτονται ανά τακτά διαστήματα από τουλάχιστον 19 κυκλικούς και τετράγωνους πύργους. Έχουν αναγνωριστεί πέντε μεγάλες πύλες της πόλης. Εκτός από τις ανασκαφές στην ακρόπολη και σε επιλεγμένα σημεία κατά μήκος των τειχών της πόλης, πραγματοποιήθηκαν έργα και στο χώρο εντός των τειχών, εστιάζοντας και σε περιοχές μέσα στην κάτω πόλη, τα οποία απέδωσαν τεκμήρια για το ορθογώνιο πολεοδομικό σχέδιό της, ενώ έφεραν στο φως τα κατάλοιπα περισσότερων από 20 κατοικιών, οι περισσότερες με διάταξη νησίδων. Εξαιτίας της μεταβολής των επιπέδων της θάλασσας κατά την Ύστερη Αρχαιότητα το βόρειο άκρο της πόλης βυθίστηκε (ίχνη 20 επιπλέον κατοικιών είναι ορατά κατά μήκος της σύγχρονης ακτογραμμής). Οι εκτός των τειχών περιοχές των Αλιέων που ερευνήθηκαν περιλαμβάνουν ένα ιερό του Απόλλωνα (η κατατομή του θεού εμφανίζεται μαζί με ένα φοίνικα στα νομίσματα που κόπηκαν στην πόλη), το οποίο ήταν σε χρήση ήδη από τον 7ο αιώνα π.Χ., στα βορειοανατολικά του αρχαιολογικού χώρου, βυθισμένο και αυτό στον όρμο Πόρτο Χέλι· επίσης, αποκαλύφθηκε μια εκτεταμένη νεκρόπολη, νοτιοανατο-

3. Αλιείς, Οικία 7: αποτύπωση, κάτοψη και αναπαράσταση.

4. Αλιείς, Οικία 7: άποψη από τα ανατολικά διαμέσου της αυλής προς τον ανδρώνα και τον προθάλαμο (διακρίνεται ο κοπρών).

λικά της πόλης, κατά μήκος του σύγχρονου δρόμου προς την Κόστα. Στο άρθρο αυτό θα εξετάσουμε τα ανασκαμμένα σπίτια των Αλιέων.

Οι κατοικίες (εικ. 2)

Λόγω της εξαιρετικής κατάστασης στην οποία σώζονται, τα σπίτια στους Αλιείς συγκαταλέγονται μεταξύ των καλύτερων δειγμάτων οικιστικής αρχιτεκτονικής από την ύστερη κλασική Ελλάδα. Αν και τα κατάλοιπα συγκροτούν λιγότερο από το 4% των 500 περίπου οικιών που ενδεχομένως υπήρχαν κάποτε στους Αλιείς (ο πληθυσμός της πόλης υπολογίζεται στα 2.500 περίπου άτομα), αποτελούν σημαντικό δείγμα της μορφής και της λειτουργίας των κατοικιών στη θέση, και κατ' επέκταση, στον 4ο αιώνα π.Χ. γενικότερα. Πράγματι, δεδομένης της ομοιότητας που εμφανίζουν με κατοικίες της ίδιας περιόδου σε άλλες περιοχές, υποστηρίζουμε ότι παρέχουν στοιχεία για μια καθιερωμένη κοινή της οικιστικής αρχιτεκτονικής σε όλον τον αρχαιοελληνικό κόσμο, παράλληλα με ένα τυποποιημένο αλλά και ευέλικτο λεξιλόγιο για κοσμικά και ιερά οικοδομήματα.

Οικία 7 (εικ. 3-4)

Η Οικία 7 προσφέρει ένα καλό σημείο εκκίνησης. Βρίσκεται ακριβώς πίσω από τη Νοτιοανατολική Πύλη, στη διασταύρωση της Λεωφόρου C και του Δρόμου 1, στη νοτιοδυτική

γωνία μιας κατά τα άλλα ελάχιστα ανασκαμμένης νησίδας. Σε όλο τον αρχαιολογικό χώρο οι τεχνικές δόμησης ακολουθούσαν έναν ορισμένο τύπο, του οποίου όλα τα χαρακτηριστικά είναι εμφανή στην Οικία 7: οι τοίχοι είχαν χτιστεί είτε σε λίθινα θεμέλια με ορθοστάτες από πωρόλιθο της περιοχής είτε σε θεμέλια από χαλίκια και ορθοστάτες. Η εναλλαγή αυτή εξαρτιόταν γενικά από το εάν οι τοίχοι ήταν εξωτερικοί ή δέσποζαν στο χώρο, εκτεθειμένοι σε κοινή θέα, ή εσωτερικοί ή τοίχοι στην πίσω πλευρά του κτιρίου, λιγότερο ορατοί. Πάνω από τα θεμέλια και τους ορθοστάτες χρησιμοποιούνταν ωμές πλίνθοι που ενδεχομένως καλύπτονταν και από επίστρωση κονιάματος. Το ξύλο χρησιμοποιούνταν στις θύρες και τα παράθυρα, καθώς και στο σκελετό των επικλινών στεγών που έφεραν πήλινα κεραμίδια.

Η Οικία 7 έχει διαστάσεις περίπου 16x13 μ. και η είσοδος σ' αυτήν γινόταν από ένα πρόθυρο σε εσοχή (Αίθουσα 7-6). Η θύρα αυτή προσέφερε ένα προστατευμένο υπόστεγο για εκείνους που περίμεναν να μπουν και ήταν αρκετά φαρδιά ώστε να χωράει να περάσει μια μικρή άμαξα αλλά και να έχει ξεχωριστό φύλλο για τους πεζούς. Σχεδόν σε όλα τα σπίτια στους Αλιείς συναντούμε παρόμοια πρόθυρα σε εσοχή, τα οποία συχνά καταλήγουν σε παραστάδες με λίθινη βάση και επίκρανο, και απαντούν ευρέως σε όλη την ύστερη κλασική Ελλάδα, από κατοικίες στην Όλυνθο και την Ερέτρια, για να αναφέρουμε μόνο δύο περιπτώσεις αυτής της χρήσης, μέχρι το Καταγώγιο της Επιδαύρου. Ακόμη πιο διαδεδομένη είναι η αυλή (Αίθουσα 7-7), στην οποία οδηγεί το πρόθυρο. Στην Οικία 7, όπως και σε άλλες, η αυλή είναι ο κυρίαρχος οικιακός χώρος. Όλη η κίνηση κατευθυνόταν προς αυτή και διαμέσου αυτής.[2] Η αυλή ήταν μεσημβρινού προσανατολισμού, ώστε να μεγιστοποιείται η είσοδος φωτός και αέρα στο εσωτερικό της κατοικίας (π.χ. Ξενοφ., *Οικονομικός* 9.4), και εκεί εκτυλισσόταν όλο το φάσμα των οικιακών δραστηριοτήτων. Από τη δημόσια υποδοχή μέχρι το πλύσιμο των ρούχων, το παιχνίδι των παιδιών και τον σταβλισμό των ζώων, η αυλή ήταν ο άξονας γύρω από τον οποίο περιστρεφόταν το νοικοκυριό. Όλοι οι κύριοι χώροι στην Οικία 7 οδηγούσαν στην αυλή, συμπεριλαμβανομένων του ανδρώνα, του οίκου και της κουζίνας. Επιπλέον, η αυλή περιλάμβανε ένα πηγάδι με επίστρωση κονιάματος και σκαλοπάτια, του οποίου το λίθινο στόμιο ήταν επιστρωμένο και αυτό με κονίαμα, μια σκάλα που οδηγούσε στον επάνω όροφο, έναν κοπρώνα με λιθόστρωτο δάπεδο (για τη συλλογή των απορριμμάτων του νοικοκυριού, που στη συνέχεια χρησιμοποιούνταν ως λίπασμα για τον εμπλουτισμό των εδαφών στις αγροκαλλιέργειες[3]) και ένα ξεχωριστό δωμάτιο για πολλαπλές χρήσεις, αποκομμένο από το υπόλοιπο οίκημα (Αίθουσα 7-8).

Μετά την πρόσοψη, με τη λίθινη βάση και το όμορφα σχεδιασμένο πρόθυρό της, η εσωτερική αυλή προσέφερε μια ελαφρώς λιγότερο δημόσια εικόνα της κατοικίας.[4] Σε αρμονία μ' αυτό, εδώ βρίσκονται ενδεχομένως οι μοναδικοί ελεύθεροι πεσσοί ή κίονες εντός της κατοικίας. Ακόμη πιο περιορισμένος, αλλά επίσης ημι-δημόσιος, ήταν ο ανδρών, όπου ο οικοδεσπότης υποδεχόταν και ψυχαγωγούσε τους άνδρες επισκέπτες. Τοποθετημένος εσκεμμένα στα αριστερά της εισόδου προς την αυλή, ώστε να ελαχιστοποιείται η επαφή μεταξύ των επισκεπτών και του υπόλοιπου νοικοκυριού, ο ανδρών της Οικίας 7 (Αίθουσα 7-9) βρισκόταν αμέσως μετά από έναν προθάλαμο (Αίθουσα 7-10). Η έκκεντρα τοποθετημένη είσοδός του χρησίμευε όχι μόνο για την τοποθέτηση πολλών κλινών κατά μήκος των τοίχων του, αλλά, σε συνδυασμό με την κατά τον άξονα είσοδο του προθαλάμου, για να εμποδίζει τα βλέμματα προς και από την τραπεζαρία. Ο ανδρών ήταν συνήθως το πιο προσεκτικά κατασκευασμένο δωμάτιο του σπιτιού, πράγμα που συμβαίνει και στην Οικία 7. Το δάπεδό του, καθώς και του προθαλάμου του, ήταν επιστρωμένο με κονίαμα, κάτι που ήταν γενικά σπάνιο στα οικήματα στους Αλιείς. Στις τέσσερις πλευρές του δωματίου σχηματιζόταν μια βαθμίδα πλάτους ενός μέτρου, όπου τοποθετούνταν οι κλίνες του δείπνου. Μια γούρνα επιχρισμένη με κονίαμα βρισκόταν στην νοτιοανατολική άκρη της βαθμίδας και συνδεόταν με το κεντρικό τμήμα του δαπέδου μέσω ενός αγωγού. Ίσως είχε σχεδιαστεί για να βοηθά στον καθαρισμό του δωματίου και, κατά την ανασκαφή, βρέθηκε να περιέχει ένα κύπελλο χωρίς πόδι με μελανή στίλβωση και μια φιάλη, και τα δύο του 4ου αιώνα π.Χ. Ποσότητες ερυθρών κονιαμάτων αποκαλύφθηκαν τόσο στον ανδρώνα όσο και στον προθάλαμο, υποδεικνύοντας τον τρόπο διακόσμησής τους, αλλά όχι *in situ* στους τοίχους. Επιστρέφοντας στην αυλή και προχωρώντας σύμφωνα με τους δείκτες του ρολογιού, συναντάμε τον οίκο (Αίθουσες 7-11/12, και 7-14), τα κύρια δωμάτια διημέρευσης που χρησιμοποιούσε η οικογένεια. Γενικά, η παρουσία τους σηματοδοτείται από το γεγονός ότι υπάρχει μια στοά που οδηγούσε στην αυλή (εδώ, Αίθουσα 7-13), η οποία παρείχε έναν μεταβατικό προστατευμένο χώρο, όπου ενδεχομένως διεξάγονταν διάφορες εργασίες, αλλά που χρησίμευε και ως διαχωριστικό μεταξύ της ημι-δημόσιας αυλής και της πιο αυστηρά ιδιωτικής σφαίρας μέσα στο σπίτι. Στοές τέτοιου είδους, που αλλού αποκαλούνται παστάδες ή προστάδες, είναι χαρακτηριστικές όλων των οικημάτων στους Αλιείς, αλλά δεν ταιριάζουν τόσο σε καμία από αυτές τις ονομασίες όσο παραδείγματα από άλλες θέσεις. Το κυρίαρχο δωμάτιο του οίκου είναι μια μεγάλη αίθουσα σχήματος Γ (Αίθουσα 7-12), που στη συνέχεια οδηγεί σε δύο μικρότερα δωμάτια, ένα από τα οποία ίσως χρησίμευε ως λουτρό (Αίθουσα 7-11), δεδομένου του μικρού μεγέθους του και του εν μέρει σωζόμενου επιχρισμένου με κονίαμα δαπέδου. Το μόνο άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του μεγάλου δωματίου είναι ένας αποσπασματικά σωζόμενος κύκλος από βότσαλα ένθετα στο δάπεδο στο βορινότερο σημείο του. Εάν βασιστούμε σε ένα απόσπασμα του Πολυδεύκη (9.102) μπορεί να συσχετιστεί και με κάποιο παιχνίδι. Ένα άλλο μεγάλο

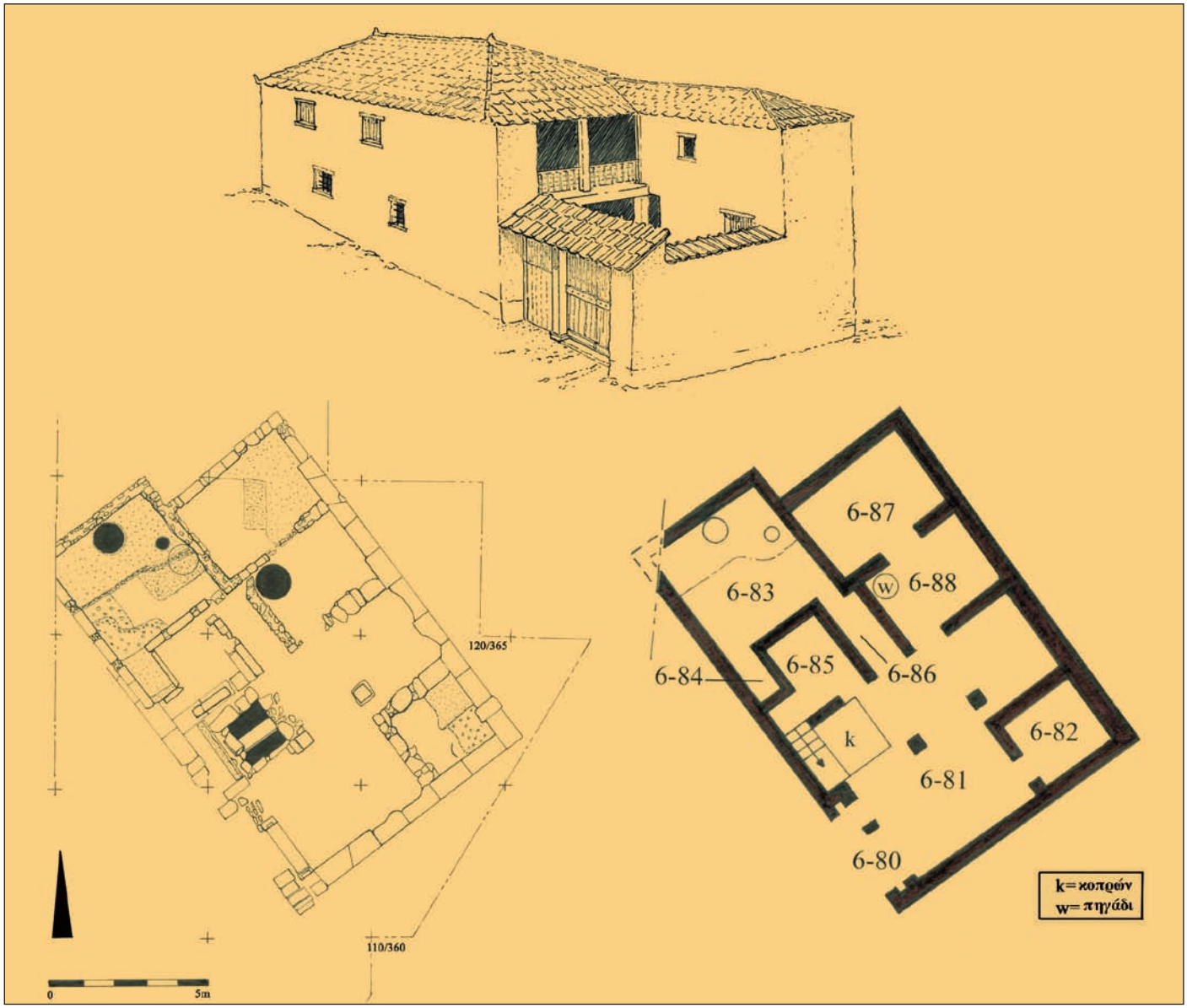

5. Αλιείς, Οικία Α: αποτύπωση, κάτοψη και αναπαράσταση.

δωμάτιο (Αίθουσα 7-15) στο οποίο υπάρχει πρόσβαση από το βόρειο άκρο της στοάς είναι, όπως το Δωμάτιο 7-14, ιδιαίτερα απομακρυσμένο και κλειστό και μπορεί να χρησίμευε για αποθήκευση ή ως υπνοδωμάτιο. Αξίζει στο σημείο αυτό να τονίσουμε έναν γενικό κανόνα για το σχεδιασμό των αρχαιοελληνικών κατοικιών: σπάνια υπάρχει δωμάτιο που να μην είναι ανοιχτό προς την αυλή (ή την προέκτασή της στη στοά).

Ο τελευταίος χώρος που βλέπει προς την αυλή της Οικίας 7 είναι η κουζίνα (Αίθουσες 7-16/17). Αποτελείται από δύο δωμάτια που χωρίζονται από ένα τοιχάριο, το οποίο καταλήγει σε μια λιθόκτιστη εστία. Το ανατολικό δωμάτιο φαίνεται ότι ήταν ανοιχτό προς την αυλή από τη νοτιοδυτική πλευρά του. Το δωμάτιο αυτό διατηρεί ένα τμήμα του δαπέδου από κονίαμα, ενώ κάτω από το δάπεδο περνά ένας αποχετευτικός αγωγός που συνδέει τον κοπρώνα με το δρόμο εξωτερικά της οικίας. Οι τοίχοι αυτών των δωματίων, που έχουν θεμελιωθεί πάνω σε στρώμα από πολύ μικρά χαλίκια, καθώς και η παρουσία της εστίας υποδεικνύουν ότι στο σημείο αυτό η κατοικία δεν είχε άλλο όροφο. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι οι οικιακές εστίες είναι αρκετά σπάνιες στις κατοικίες των Αλιέων, το ίδιο και στην Όλυνθο και σε πολλές άλλες θέσεις. Για τη μαγειρική φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν φορητές εστίες, οι οποίες απαντούν συχνά ανάμεσα στα αρχαιολογικά ευρήματα σε πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου.

Προσεκτικές ανασκαφές στις οικίες των Αλιέων έδωσαν επίσης ολοκληρωμένα σύνολα καταλοίπων τέχνεργων, που βοηθούν να φωτίσουμε όχι μόνο το φάσμα των δραστηριοτήτων που διεξάγονταν στις οικίες, αλλά και τη χωρική τους κατανομή. Στα χαμηλότερα επίπεδα κατοίκησης της Οικίας 7, για παράδειγμα, αποκαλύφθηκαν περίπου 6.230 όστρακα από τουλάχιστον 824 αγγεία. Σε αυτά αντιπροσωπεύονται 49 διαφορετικού τύπου αγγεία, λεπτότεχνα, απλά ή χονδροειδή,

6. Αλιείς: λευκό και ερυθρό κονίαμα σε τοίχο οικίας στην κάτω πόλη.

δείγμα εσωτερικού πηγαδιού στην εν λόγω θέση). Το δάπεδο του οίκου ήταν από κονίαμα και στη βάση των επιχρισμένων με ερυθρό κονίαμα τοίχων υπήρχε μια λευκή ζώνη (εικ. 6). Ένας στενός διάδρομος (Αίθουσα 6-86) που ερχόταν από τη στοά οδηγούσε στους χώρους της κουζίνας (Αίθουσες 6-83/84). Στην Οικία Α, όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις στους Αλιείς, στο τμήμα του σπιτιού που βρίσκεται η κουζίνα βρίσκεται και ένα λουτρό. Παρόμοιος συνδυασμός κουζίνας και λουτρού ανακαλύφθηκε στην Όλυνθο, την Ερέτρια, και αλλού. Τόσο η κουζίνα όσο και το λουτρό είχαν δάπεδο και τοίχους επικαλυμμένους με κονίαμα. Ενώ δεν υπάρχουν στοιχεία για πήλινες μπανιέρες στους Αλιείς, όπως απαντούν αλλού, θα δούμε παρακάτω ότι στην Οικία Ε παρουσιάζονται άλλες λύσεις. Παρόμοια, η διευθέτηση του δαπέδου από κονίαμα στην κουζίνα, με τις κυρτές άκρες του και δύο καταχωσμένα αγγεία, εμφανίζεται και πάλι στην Οικία D.

Τα ευρήματα που αποκαλύφθηκαν στα ανώτερα στρώματα κατοίκησης της Οικίας Α συμπεριλάμβαναν περίπου 3.062 θραύσματα κεραμικών που αντιπροσώπευαν ένα ελάχιστο σύνολο 434 αγγείων 39 διαφορετικών τύπων. Ιδιαίτερη αναφορά μεταξύ άλλων κατηγοριών ευρημάτων από την κατοικία αξίζει να γίνει στα 17 χάλκινα νομίσματα που σώθηκαν, τα οκτώ μόνο από τον οίκο (Αίθουσα 6-87). Είναι ο μεγαλύτερος αριθμός νομισμάτων από οποιαδήποτε άλλη κατοικία στους Αλιείς, και μπορεί να σχετίζεται με την εγγύτητα της Οικίας Α στο νομισματοκοπείο της πόλης, που βρισκόταν σε απόσταση μόλις 15 μ., στο βορειοανατολικό σημείο ελέγχου. Πράγματι, η μικρή πλατεία στην οποία βλέπει η πίσω πλευρά της Οικίας Α, και η οποία βρίσκεται μεταξύ της κατοικίας και του σημείου ελέγχου, μπορεί να χρησίμευε ως μια μικρή αγορά.

τα οποία καλύπτουν τις λειτουργικές κατηγορίες του σερβιρίσματος και της κατανάλωσης φαγητού και ποτού, την προετοιμασία της τροφής και την αποθήκευση. Άλλες κατηγορίες του υλικού που αποκαλύφθηκε ποικίλλουν από υφαντικά βάρη ως λυχνάρια, κεραμίδια, νομίσματα και άλλα μεταλλικά αντικείμενα. Εκτός από όστρεα δεν απαντούν οργανικά υλικά σε αξιόλογο βαθμό, ίσως λόγω των συνθηκών διατήρησης.

Οικία Α (εικ. 5)

Ασχοληθήκαμε εκτενώς με την Οικία 7, επειδή είναι μία από τις δύο μόνο κατοικίες στους Αλιείς των οποίων έχει αποκαλυφθεί πλήρως η κάτοψη. Η δεύτερη είναι η Οικία Α που βρίσκεται στο βόρειο άκρο των ανασκαφών τής κάτω πόλης, στη διασταύρωση της Λεωφόρου Β και του Δρόμου 1. Σημαντικά μικρότερη από την Οικία 7, η Οικία Α έχει διαστάσεις μόλις 14,5x9,25 μ. περίπου. Ωστόσο, και εδώ επαναλαμβάνεται η ίδια βασική λειτουργική διάταξη με την οργάνωση των χώρων στην Οικία 7. Ένα περίτεχνο πρόθυρο σε εσοχή (Αίθουσα 6-80) οδηγεί στην αυλή (Αίθουσα 6-81), πίσω από την οποία βρίσκεται ένας χώρος που μπορεί να ταυτιστεί με έναν μικρό ανδρώνα με τρεις κλίνες (Αίθουσα 6-82). Η αυλή περιέχει έναν κοπρώνα με λιθόστρωτο δάπεδο, ενώ μια σκάλα και ένα πηγάδι έχουν τοποθετηθεί σε άλλες γωνιές της συμπυκνωμένης κάτοψης της κατοικίας. Στη βόρεια πλευρά της αυλής βρίσκεται μια πλατιά στοά, σε μικρή απόσταση από την οποία βρίσκεται το τμήμα του σπιτιού που καταλάμβαναν ο οίκος και η κουζίνα. Ο οίκος (Αίθουσα 6-87) βρίσκεται στη συνέχεια ενός δωματίου με δάπεδο στρωμένο με χαλίκια. Σε αυτό υπήρχε ένα πηγάδι του οποίου το στόμιο αποτελούσε ένας πίθος (Αίθουσα 6-88· πρόκειται για το μοναδικό γνωστό

Οικία C (εικ. 7)

Μετά τις πλήρως ανασκαμμένες Οικίες 7 και Α, υπάρχουν τρεις ακόμη κατοικίες, με τις οποίες θα ασχοληθούμε στη συνέχεια, των οποίων οι κατόψεις σώζονται σε μεγάλο βαθμό. Η Οικία C βρισκόταν νοτιοδυτικά της Οικίας Α, στον Δρόμο 4, και ήταν ένα αρκετά μεγάλο οικοδόμημα, διαστάσεων 15x14,5 μ. Αποτελεί το μόνο οίκημα από τη βορινή πλευρά μιας νησίδας στους Αλιείς, της οποίας έχει αποκαλυφθεί η πρόσοψη. Το πρόθυρο σε εσοχή (Αίθουσα 6-62) της πρόσοψης έφερε παραστάδες με λίθινες γλυπτές βάσεις και επί-

κρανα και οδηγούσε σε ένα μεγάλο, πιθανότατα στεγασμένο πέρασμα (Αίθουσα 6-63) που οδηγούσε στο εσωτερικό του οικήματος μέσω ενός διαδρόμου (Αίθουσα 6-59). Στο δάπεδο της Αίθουσας 6-63 βρίσκονταν δύο αγωγοί, καλυμμένοι με πλακόστρωση, που περνούσαν μέσα από το πρόθυρο και κατέληγαν στο δρόμο. Η αφετηρία τους παραμένει αδιευκρίνιστη. Τρία δωμάτια οδηγούσαν στην Αίθουσα 6-63, οι Αίθουσες 6-60 και 6-61 στη δυτική της πλευρά, και η Αίθουσα 6-64 στη νοτιοανατολική. Απ' αυτές, η Αίθουσα 6-64 μπορεί να χρησίμευε ως λουτρό, δεδομένου του κονιάματος στο δάπεδο και του μικρού της μεγέθους.

Η αυλή της Οικίας C (Αίθουσα 6-53) είναι το πιο περίτεχνο δείγμα που έχουμε από τους Αλιείς. Στη νοτιοδυτική της πλευρά σχηματιζόταν μια στοά, της οποίας η επικλινής κε-

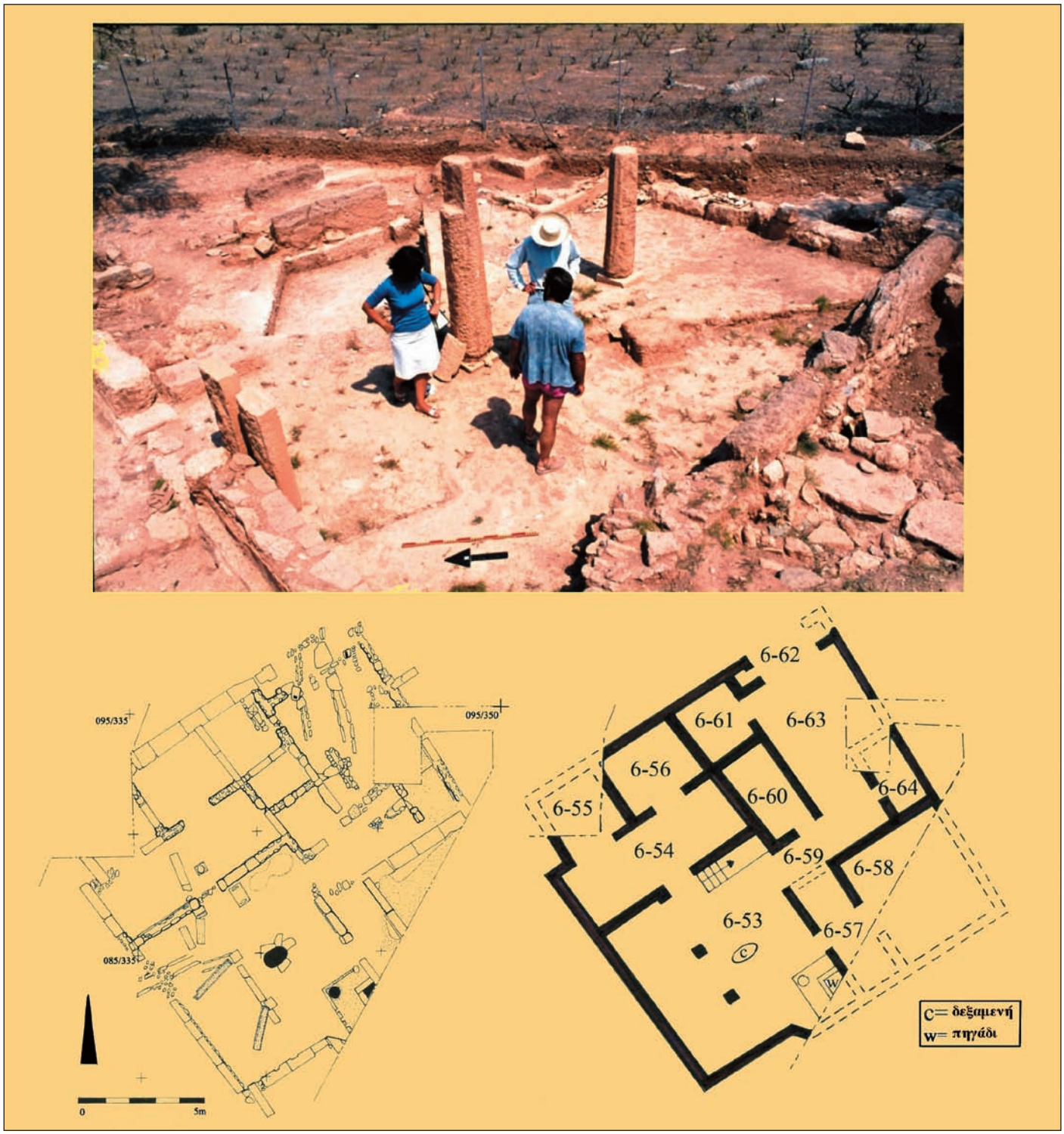

7. Αλιείς, Οικία C: αποτύπωση, κάτοψη και άποψη από τα δυτικά διαμέσου της αυλής.

ραμοσκεπής στέγη στηριζόταν σε δύο δωρικούς κίονες. Οι κίονες ήταν από ασβεστόλιθο και οι τραχιές ραβδώσεις τους ήταν επιχρισμένες με μαρμαροκονίαμα. Σώζονται και τα δύο κιονόκρανα από ασβεστόλιθο, καθώς και ένας πεσσός με επίκρανο που κάποτε σηματοδοτούσε το βορειοανατολικό άκρο της στοάς. Η αυλή περιλάμβανε επίσης ένα πηγάδι στη νοτιοανατολική της γωνία, περιτριγυρισμένο από μια γούρνα επιμελώς κατασκευασμένη από κονίαμα, και, στο κέντρο της, τη μόνη δεξαμενή που σώζεται στους Αλιείς. Επικαλυμμένη με κονίαμα, σε σχήμα φιάλης σε τομή, και βάθους περίπου 5 μ., συνάδει με τις οικιακές στέρνες της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, γνωστές και από άλλες περιοχές. Τέλος, υπάρχουν ορισμένες ενδείξεις για την ύπαρξη σκάλας που οδηγούσε στα δωμάτια του δευτέρου ορόφου, πάνω από το βόρειο τμήμα του οικήματος, και η οποία είχε κατεύθυνση προς τα βορειοανατολικά στη βορειοανατολική γωνία της αυλής.

Από την αυλή υπήρχε πρόσβαση στα δύο πιο σημαντικά διαμερίσματα της Οικίας C: τον ανδρώνα και τον οίκο. Αποκαλυμμένος μόνο εν μέρει, ο ανδρών της Οικίας C (Αίθουσα 6-58) βρίσκεται στη νοτιοανατολική γωνία του οικήματος. Πριν από αυτόν υπήρχε ένας προθάλαμος (Αίθουσα 6-57), ενώ το δάπεδό του και το κατώφλι ήταν προσεκτικά στρωμένα και επιχρισμένα με κονίαμα. Αν και προφανώς έλειπε η υπερυψωμένη βαθμίδα, σύμφωνα με την αναπαράσταση οι διαστάσεις της Αίθουσας 6-58 προσεγγίζουν αυτές του ανδρώνα της Οικίας 7, περιλαμβάνοντας συνεπώς επτά κλίνες. Και ενώ σώζονται ελάχιστα στοιχεία για τα κονιάματα των τοίχων, δεδομένου του ύφους της Οικίας C, είναι βέβαιο ότι αυτά υπήρχαν. Πράγματι, εάν στραφούμε στο τμήμα του οίκου (Αίθουσες 6-54/55/56), που έβλεπε στη βορινή πλευρά της αυλής, σε δύο από τις τρεις αίθουσες (Αίθουσες 6-54/55) που το απαρτίζουν συναντούμε τοίχους με ερυθρό κονίαμα με μία λευκή ζώνη στη βάση τους. Γενικά, η συνολική μορφή αυτού του χώρου καθημερινής διαβίωσης είναι αξιοσημείωτα παρόμοια με αυτή της ενότητας τριών επικοινωνούντων δωματίων που εμφανίζονται και σε άλλες θέσεις της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής περιόδου στον ελλαδικό χώρο, από την Ερέτρια μέχρι τη Δήλο. Και ενώ η Αίθουσα 6-54 καταλαμβάνει τη θέση της παραδοσιακής στοάς κατά μήκος της βορινής πλευράς της αυλής, είναι πλέον εξ ολοκλήρου περίκλειστη και το ρόλο της έχει πλέον αναλάβει το στεγασμένο τμήμα της αυλής με την κιονοστοιχία.

Οικία D (εικ. 8)

Η Οικία D βρίσκεται στη νότια πλευρά της νησίδας που περιλαμβάνει την Οικία C και βλέπει στο Δρόμο 3. Παρουσιάζει

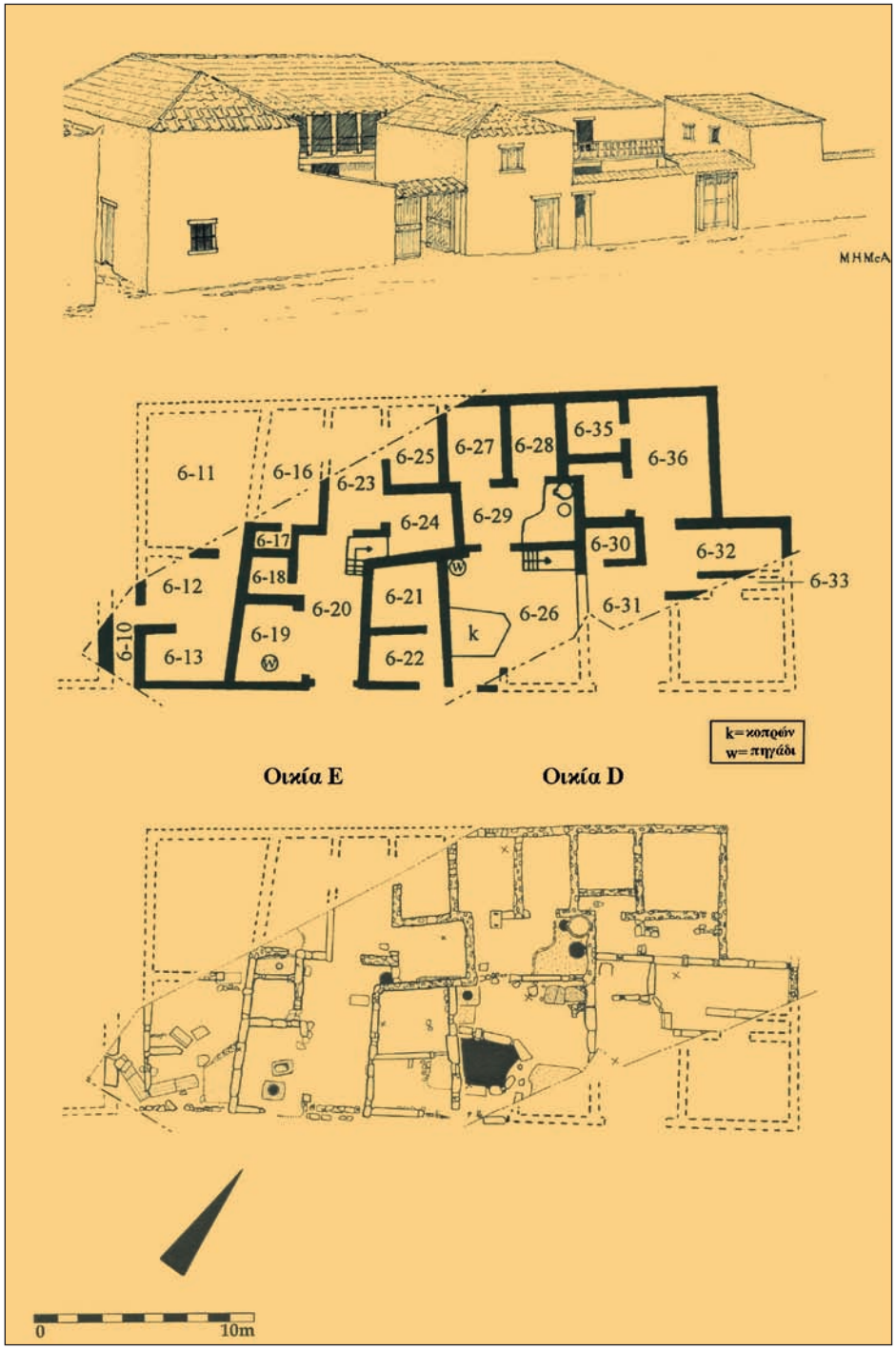

8. Αλιείς, Οικίες D και E: αποτύπωση, κάτοψη και αναπαράσταση.

ορισμένες ομοιότητες αλλά και ενδιαφέρουσες παραλλαγές στους τύπους οικιστικής αρχιτεκτονικής που υπάρχουν στους υστεροκλασικούς Αλιείς. Αν και μόνο η νοτιότερη γωνία της πρόσοψής της ήρθε στο φως κατά την ανασκαφή, όπου φαίνεται ότι υπήρχε μια δευτερεύουσα είσοδος στην αυλή (Αίθουσα 6-31), αποκαλύφθηκαν τα τρία τέταρτα της συνολικής κάτοψης της κατοικίας. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς μας, οι διαστάσεις της ήταν περίπου 16,25x13,5 μ., δηλαδή αντίστοιχες με εκείνες της Οικίας 7 και της Οικίας C. Συνολικά, η κάτοψη της Οικίας D χωρίζεται σε δύο τμήματα, το ανατολικό και το δυτικό τμήμα, διχοτομημένο από έναν χαμηλό τοίχο αντιστήριξης, απαραίτητο λόγω της υψομετρικής διαφοράς στο σημείο αυτό, που είναι εδώ χαμηλότερο επειδή βρίσκεται πιο κοντά στην ακτή. Κατά μέσο όρο, το επίπεδο του δαπέδου στο δυτικό τμήμα της Οικίας D βρίσκεται περίπου 30 εκ. ψηλότερα απ' ό,τι στο ανατολικό.

Η κύρια είσοδος στην Οικία D βρισκόταν στη μη ανασκαμμένη νότια προέκταση του ανατολικού τμήματος της αυλής (Αίθουσα 6-31), όπου πιθανότατα θα είχε τη μορφή ενός πρόθυρου σε εσοχή. Αυτό υποστηρίζεται όχι μόνο από την επανάληψη του συγκεκριμένου τύπου στους Αλιείς, αλλά και από τέσσερα επίκρανα παραστάδων που σώζονται στην περιοχή (τρία από έναν αποθέτη στην Αίθουσα 6-30, και ένα από την Αίθουσα 6-31). Τουλάχιστον τα δύο απ' αυτά μπορεί να διακοσμούσαν μια τέτοια είσοδο, η οποία όμως θα μπορούσε αντίστοιχα να περιλαμβάνει και τα τέσσερα, ένα σε κάθε γωνία. Παρόμοια μη ανασκαμμένος, αλλά ιδιαίτερα πιθανός δεδομένης της θέσης του σε άλλα σπίτια και του διαθέσιμου χώρου που σώζεται εδώ, είναι ένας ανδρών επτά κλινών, που καταλάμβανε την ανατολικότερη γωνία του οικήματος. Ένα τμήμα του προθαλάμου του πιθανώς σώζεται ως η στενόμακρη Αίθουσα 6-33.

Μια ασυνήθιστη διαρρύθμιση των δωματίων χαρακτηρίζει τα βόρεια όρια του ανατολικού τμήματος της Οικίας D, αν και από πολλές απόψεις είναι παρόμοια με τη διάταξη των δωματίων που καταλαμβάνουν την ίδια θέση στην Οικία E στα δυτικά. Αυτά περιλαμβάνουν ένα μικρό δωμάτιο (Αίθουσα 6-30) που φέρει μια εστία πλαισιωμένη σε σχήμα Πι από ωμές πλίνθους ή ψημένο από τη χρήση της πηλό, την Αίθουσα 6-32 που μοιάζει με διάδρομο ή στοά, και μια ομάδα τριών δωματίων (Αίθουσες 6-35a, 6-35b, και 6-36), που σύμφωνα με γεωφυσικές έρευνες πήρε διάφορες μορφές στην πορεία του 4ου, και ίσως και στον 6ο ακόμη αιώνα π.Χ. Πράγματι, όλη αυτή η περιοχή πρέπει να χρησίμευε ως ο οικιακός πυρήνας, ή ο οίκος, της Οικίας D, και φαίνεται ότι επηρεάστηκε ιδιαίτερα από μετασκευές. Αυτό είναι σαφές όχι μόνο από τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, αλλά και από τα ευρήματα, που περιλάμβαναν 35 περίπου ακέραια αγγεία από τις Αίθουσες 6-35a και 6-36.

Το δυτικό μισό της Οικίας D έχει λιγότερο πολύπλοκη κάτοψη και συνεχίζει στη δυτική πλευρά της αυλής (Αίθουσα 6-26). Εδώ βρισκόταν ένας εκτεταμένος λιθόστρωτος κοπρών, ένα πηγάδι με λίθινο στόμιο επιχρισμένο με κονίαμα, και πιθανώς σκαλοπάτια προς τον πρώτο όροφο. Μια ενότητα τριών επικοινωνούντων δωματίων καταλάμβανε το τμήμα βόρεια της αυλής, με την Αίθουσα 6-29 να περιέχει τα κατάλοιπα ενός ελαιοπιεστηρίου. Η εγκατάσταση αυτή περιλάμβανε μια πρέσα στην οποία ήταν προσαρμοσμένος ένας ξύλινος μοχλός, την κυκλική πέτρα όπου οι ελιές τοποθετούνταν σε ειδικά σακιά ή μεταξύ υφαντών πανιών, και δύο κεραμικά αγγεία βυθισμένα στο κοίλο επιστρωμένο με κονίαμα δάπεδο κάτω από την κυκλική πέτρα: ένα μικρότερο κάτω από τον αγωγό για τη συγκέντρωση του υγρού και ένα μεγαλύτερο που αντίστοιχα χρησίμευε ως λεκάνη συγκέντρωσης, από όπου νερό και ακαθαρσίες που δημιουργούνταν ως αποτέλεσμα της διαδικασίας θα διαχωρίζονταν και θα αφαιρούνταν πριν από τη μετάγγιση του λαδιού σε δοχεία. Το ελαιοπιεστήριο της Αίθουσας 6-29 είναι ένα από τα 11 γνωστά στους Αλιείς.[5] Μια τέτοια συγκέντρωση πιεστηρίων στο εσωτερικό των τειχών υποδεικνύει ότι η πόλη επιδιδόταν ιδιαίτερα στην καλλιέργεια και την επεξεργασία της ελιάς ξεπερνώντας το επίπεδο της διατροφής. Επωφελούμενοι από την τοποθεσία της πόλης τους δίπλα στη θάλασσα για τη μεταφορά και τη διανομή του, είναι σίγουρο ότι οι κάτοικοι των Αλιέων ασχολούνταν με την εξαγωγή ελαιόλαδου. Πράγματι, αυτό μπορεί να ήταν καταλυτικής σημασίας για τη σχετική ευημερία του 4ου αιώνα π.Χ. Η αυξανόμενη αυτή εξειδίκευση στην παραγωγή ελαίου, λοιπόν, εξηγεί και τη διαμόρφωση της κουζίνας στην Οικία A (Αίθουσα 6-83), που βρισκόταν υπό κατασκευή (;) προκειμένου να μετατραπεί σε ελαιοπιεστήριο. Το μόνο που της έλειπε ήταν η κυκλική πέτρα και η πρέσα. Οι λειτουργίες που εξυπηρετούσαν τα δύο επιπλέον δωμάτια στα βόρεια της Αίθουσας 6-29 στην Οικία D (Αίθουσες 6-27 και 6-28) μας είναι μάλλον άγνωστες, αλλά η Αίθουσα 6-28 έφερε *in situ* ερυθρά κονιάματα πάνω από μία λευκή ζώνη στον βορινό και τον ανατολικό τοίχο, υποδεικνύοντας ότι κάποια στιγμή της αποδόθηκε ιδιαίτερη σημασία.

Οικία E (εικ. 8-10)

Σε μεσοτοιχία με την Οικία D κατά μήκος της ανατολικής της πλευράς, η Οικία E παρουσιάζει ανάλογη εσωτερική διαρρύθμιση αυτόνομων χώρων. Οι διαστάσεις της υπολογίζονται περίπου σε 15x13,25 μ., ενώ έχουν αποκαλυφθεί τα τρία τέταρτα του συνολικού της εμβαδού. Εκτός του πυρήνα του οικήματος που αποτελούνταν από τουλάχιστον εννέα δωμάτια, συμπεριλαμβανομένης μιας εισόδου με πρόθυρο από τον Δρόμο 3, στα ανατολικά όρια της Οικίας E σώζεται ένα διαμέρισμα δύο δωματίων στο οποίο η πρόσβαση γινόταν μόνο από το δρόμο (Αίθουσες 6-21 και 6-22) και μια σειρά δωματίων (τρία από τα οποία αποκαλύφθηκαν, οι Αίθουσες 6-11, 6-12 και 6-13) που ενδεχομένως ήταν διαχωρισμένα από την Οικία E. Οι Αίθουσες 6-21 κα 6-22 μπορεί να λειτουργούσαν

9. Αλιείς, Οικία Ε, Αίθουσα 6-17: βάση λουτήρα *in situ* (διακρίνεται η φιάλη που είναι βυθισμένη στο κονίαμα).

ως καταστήματα. Οι Αίθουσες 6-11, 6-12 και 6-13, που επίσης είχαν ξεχωριστή είσοδο μέσω της Αίθουσας 6-12, από ένα στενό δρομάκι (ambitus, Αίθουσα 6-10) που οδηγούσε νότια στον Δρόμο 3, είναι ασαφές τι λειτουργία εξυπηρετούσαν. Στην Αίθουσα 6-13 σώζεται ένα επιχρισμένο με κονίαμα δάπεδο και ένας αγωγός αποχέτευσης διαμορφωμένος σε μια σειρά πωρόλιθων που περνά μέσα από την Αίθουσα 6-10, υποδεικνύοντας κάποια βιοτεχνική λειτουργία.

Στο κύριο τμήμα της κατοικίας, η αβαθής είσοδος του πρόθυρου οδηγούσε σε μια αυλή σχήματος Γ (Αίθουσες 6-19 και 6-20). Το δυτικό άκρο της αυλής (Αίθουσα 6-19) περιείχε μια λίθινη σκάφη επιχρισμένη με κονίαμα και ένα πηγάδι με λίθινο περίφραγμα, επίσης επιχρισμένο με κονίαμα, στο οποίο ήταν προσαρμοσμένο ένα κεραμικό χείλος. Στο βόρειο τμήμα της αυλής (Αίθουσα 6-20) υπήρχε η βάση σκάλας που οδηγούσε στις αίθουσες του πάνω ορόφου, καθώς και μία μικρή τετράγωνη αίθουσα (Αίθουσα 6-18) που ενδεχομένως χρησίμευε ως ανδρών τριών κλινών, δεδομένης της θέσης της και του παρόμοιου μεγέθους της Αίθουσας 6-82 στην Οικία Α. Τα δωμάτια στη βόρεια πλευρά της αυλής, στα οποία αξίζει να αναφερθούμε ιδιαίτερα, περιλαμβάνουν τον τομέα της κουζίνας (Αίθουσες 6-16 και 6-17). Αν και μόνο το νοτιότερο άκρο της Αίθουσας 6-16 αποκαλύφθηκε μέσα στα όρια της ανασκαφής, είναι βέβαιο ότι πρόκειται για κουζίνα λόγω της εύρεσης 11 ακέραιων αγγείων στη βορειοδυτική γωνία της αυλής (Αίθουσα 6-20). Αυτά φαίνεται ότι προέκυψαν από την κατάρρευση κάποιου ραφιού που βρισκόταν στην Αίθουσα 6-16. Επιπλέον, το δάπεδο από κονίαμα της Αίθουσας 6-16 συνέχιζε σε μια μικρή αίθουσα που ανοιγόταν στα νότιά της. Η Αίθουσα 6-17 είχε επίσης τοίχους επιχρισμένους με κονίαμα ενώ μια αβαθής φιάλη με μελανή στίλβωση ήταν ενσωματωμένη στην καμπύλη που σχημάτιζε στο σημείο αυτό το κονίαμα το οποίο κάλυπτε τον διαχωριστικό τοίχο με την Αίθουσα 6-16. Η βάση ενός κεραμικού λουτήρα που αποκαλύφθηκε *in situ* στην Αίθουσα 6-17 βοηθά στην ταυτοποίησή της ως λουτρού. Γνωστός από απεικονίσεις σε αγγεία ως κάτι που προσφέρει μια οικονομική παραλλαγή για τη διευκόλυνση της προσωπικής υγιεινής, η παρουσία του βοηθά να εξηγηθεί γιατί δεν υπήρχαν μπανιέρες στους Αλιείς γενικά. Τέλος, στην Αίθουσα 6-24, αποκαλύφθηκαν δύο αξιοπρόσεκτοι λίθοι με εγχάρακτες επιγραφές που μπορεί να σχετίζονται με πτυχές της οικιακής λατρείας στους Αλιείς. Τοποθετημένη κάτω από το επίπεδο του δαπέδου, στα μισά της απόστασης κατά μήκος του διαχωριστικού τοίχου με την Αίθουσα 6-25, η επιγραφή φαίνεται ότι επικαλείται τον Δία, τους Διόσκουρους, και έναν προγονικό ήρωα.[6] Γύρω από τους λίθους βρίσκονταν δύο μικρογραφικοί

10. Αλιείς, Οικία Ε, Αίθουσα 6-24: λίθοι με εγχάρακτες επιγραφές κάτω από το επίπεδο του δαπέδου.

σκύφοι και μία κύλικα χωρίς πόδι με μαύρη στίλβωση τύπου bolsal.

Οι Αλιείς και η κοινή της ελληνικής οικιστικής αρχιτεκτονικής

Καθώς ολοκληρώνεται αυτή η σύντομη μελέτη για την κατοικία στους ύστερους κλασικούς Αλιείς, η υπόθεση που διατυπώθηκε στην αρχή μένει να εξεταστεί και ως συμπέρασμα. Παρά τις ταπεινές συνθήκες της, οι Αλιείς ήταν μια μικρή πόλη που έσφυζε από ζωή, της οποίας οι πολίτες συμμετείχαν σε όλο το φάσμα της ελληνικής κουλτούρας που μαρτυρείται στα πιο διάσημα κέντρα του αρχαιοελληνικού κόσμου. Αυτό τεκμηριώνεται ευρέως σε οικιακό επίπεδο, αφού τα σπίτια παρουσιάζουν κοινές μορφές και λειτουργίες με εκείνα σε άλλες περιοχές, ιδιαίτερα την Όλυνθο, για παράδειγμα, που βρισκόταν στο άλλο άκρο του ελλαδικού χώρου, αλλά και σε πολλές άλλες θέσεις. Η παρουσία μεμονωμένων κατοικιών με αυλή και μία μοναδική είσοδο, με πρόθυρα σε εσοχή, μεσημβρινού προσανατολισμού στοές, ανδρώνες ανεξάρτητους από τον πυρήνα του οίκου, που περιλάμβανε τα συγκροτήματα κουζίνας-λουτρού, καθώς και ένα ολόκληρο φάσμα κοινών αρχιτεκτονικών στοιχείων, διάταξης και παραστασιακών στοιχείων, στηρίζουν τη συμμετοχή των Αλιέων σε ένα ευρύτερο φαινόμενο «ελληνικότητας», χαρακτηριστικό της εποχής.[7] Στα σπίτια της πόλης των Αλιέων, όπως κι αλλού, βλέπουμε το ιδιωτικό να αλληλεπιδρά με το δημόσιο, τον ανδρικό κόσμο να ενσωματώνεται στη γυναικεία σφαίρα, και την οικιακή μικρο-οικονομία να διαμορφώνει έναν αδιάρρηκτο δεσμό με την πολιτική μακρο-οικονομία.

Μετάφραση από τα αγγλικά: Ελένη Οικονόμου

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Οι δύο πρώτοι τόμοι της τελικής δημοσίευσης των Αλιέων έχουν πλέον εκδοθεί: Marian H. McAllister κ.ά., *The Fortifications and Adjacent Structures. Excavations at Ancient Halieis*, τόμ. 1, Μπλούμινγκτον 2005· Bradley A. Ault, *The Houses, the Organization and Use of Domestic Space. Excavations at Ancient Halieis*, τόμ. 2, Μπλούμινγκτον 2005· επίσης: Christina Dengate / James A. Dengate / Michael H. Jameson κ.ά., *The Acropolis and Upper Town. Excavations at Ancient Halieis*, τόμ. 3 (υπό έκδοση). Παράλληλα προετοιμάζεται και ένας τέταρτος τόμος αποκλειστικά για το εκτός των τειχών της πόλης ιερό του Απόλλωνα. Για μια επιλεκτική βιβλιογραφία με αναφορές σε στοιχεία και μελέτες υπό δημοσίευση, βλ. McAllister, *ό.π.*, σ. 140-151. Ενώ εκκρεμεί η τελική μελέτη του Jameson για την ιστορία του αρχαιολογικού χώρου στο *Halieis*, τόμ. 3, η πιο πλήρης ιστορική σύνοψη της Νότιας Αργολίδος εν γένει υπάρχει στο Michael H. Jameson / Curtis N. Runnels / Tjeerd H. van Andel, *A Greek Countryside: the Southern Argolid from Prehistory to the Present Day*, Στάνφορντ 1994, σ. 57-148. Εκτός από τις δημοσιεύσεις, και άλλες δράσεις για τους Αλιείς βρίσκονται σε εξέλιξη. Σε αυτές περιλαμβάνεται η έκθεση νέων ευρημάτων σχετικά με το χώρο στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Ναυπλίου, και μια on-line διαδραστική παρουσίαση ανασκαφής της Οικίας 7 που έχει αναλάβει το περιοδικό *Archaeology* (http://www.archaeology.org με τη στήριξη του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αμερικής (Archaeological Institute of America) και του Ινστιτούτου για την Οπτικοποίηση της Ιστορίας (Institute for the Visualization of History) (http://www.vizin.org). Ο συγγραφέας εκφράζει ιδιαίτερες ευχαριστίες στους Thomas D. Boyd, James A. και Christina Dengate, και Marian H. McAllister, που προσέφεραν συμβουλές, βοήθεια και πρωτότυπες εικόνες. Οι φωτογραφίες αναδημοσιεύονται με την άδεια των εκδόσεων Indiana University Press και των αρχείων του Indiana University.

[2] Εξ ου η ταυτοποίηση της «οικίας με μία είσοδο και αυλή» ως τυπολογικής ανάγκης (Lisa C. Nevett, *House and Society in the Ancient Greek World*, Κέμπριτζ 1999).

[3] Για τη σημασία αυτών των χαρακτηριστικών, που μπορούν να αναγνωριστούν και σε πολλούς άλλους αρχαιολογικούς χώρους, βλ. Ault *ό.π.*· Bradley A. Ault, «Koprones and oil presses at Halieis: interactions of town and country and the integration of domestic and regional economies», *Hesperia* 68 (1999) σ. 549-573· και του ίδιου, «*Oikos* and *oikonomia*: Greek houses, households and the domestic economy», στο R. Westgate / N. Fisher / J. Whitley (επιμ.), *Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond*, Αθήνα 2007, σ. 259-265.

[4] Για τη σημασία της επεξεργασίας των προσόψεων των κατοικιών, βλ. Lisa C. Nevett, «Domestic façades: a "feature" of the urban landscape of Greek poleis?», στο S. Owen / L. Preston (επιμ.), *Inside the City in the Greek World, Studies in Urbanism from the Bronze Age to the Hellenistic Period*, Οξφόρδη 2009, σ. 118-130. Κι έτσι τώρα φαίνεται ότι η εξωτερική πρόσοψη του οικήματος θα πρέπει να εξετάζεται σε συνδυασμό με άλλα αντιπροσωπευτικά στοιχεία της οικιστικής αρχιτεκτονικής (πρβλ. Elena Walter-Karydi, *Die Nobilitierung des Wohnhauses. Lebensform und Architektur im spätklassischen Griechenland*, Xenia 35, Konstanz 1994).

[5] Για τη συζήτηση των ελαιοτριβείων στους Αλιείς και τη σημασία τους, βλ. *στο ίδιο*.

[6] Michael H. Jameson, «A hero cult at Halieis», στο S. Böhm / K.-V. von Eickstedt (επιμ.), ΙΘΑΚΗ, *Festschrift für Jörg Schäfer zum 75. Geburtstag am 25. April 2001*, Βούρτσμπουργκ 2001, σ. 197-202.

[7] Jonathan M. Hall, *Hellenicity: Between Ethnicity and Culture*, Σικάγο 2005.

Household Archaeology at Halieis

Bradley A. Ault

This paper offers an overview of the domestic architecture recovered at Late Classical Halieis. These 4th c. houses are among the best preserved of that date in the Hellenic world, and as such stand as important examples in the known repertoire of Greek private architecture. In considering their forms and functions, the houses at Halieis demonstrate many similarities with Late Classical housing elsewhere, particularly at Olynthus, and look forward to developments in Hellenistic housing documented at sites like Eretria and Delos. Such commonalities are taken as evidence for the existence of an established *koine* of private architecture which existed across the Greek world, similar to the formalized vocabularies for public architecture, whether sacred or secular in nature. The presence of insular, single-entry courtyard houses with recessed *prothyron* entries, south-facing porticos, *androne*s set apart from *oikos* cores containing kitchen-bath complexes, and a whole range of shared architectural cues and syntax, elaborations and representational elements, support the participation of Halieis in a wider phenomenon of "Hellenicity" characteristic of the age. In the houses at Halieis, as elsewhere, we see the private realm interpenetrating with the public, the male world integrating with the female sphere, and the domestic micro-economy forming an integral link with the political macro-economy.

«ΚΑΛΛΙΘΗΡΑ»: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Μπάμπης Γ. Ιντζεσίλογλου

Αρχαιολόγος, Τμηματάρχης Μουσείων
ΙΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Το Καλλίθηρο (παλαιά ονομασία Σέκλιζα)[1] βρίσκεται 9 περίπου χιλιόμετρα νότια της Καρδίτσας, στη Δυτική Θεσσαλία και σήμερα είναι η έδρα του Δήμου Ιτάμου (εικ. 1-2). Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα ο Άγγλος περιηγητής W. Leake παρατήρησε ότι στη Σέκλιζα σωζόταν τμήματα «ελληνικών τειχών», κατάλοιπα της οχύρωσης ενός αρχαίου οικισμού. Ο H. Kiepert,[2] το 1894, πρότεινε ότι ο αρχαίος αυτός οικισμός θα μπορούσε να ταυτιστεί με τον αναφερόμενο από τον Λίβιο οικισμό της Καλλίθηρας.[3] Σύμφωνα με το κείμενο του Λιβίου, οι κάτοικοι της Καλλίθηρας επιτέθηκαν αλλά και απωθήθηκαν από ένα μικρό εκστρατευτικό σώμα Αιτωλών, που λεηλατούσε την περιοχή, το 198 π.Χ., με αποτέλεσμα να κλειστούν τελικά στα τείχη της πόλης τους και να σωθούν. Η ταύτιση του οικισμού στο Καλλίθηρο με την Καλλίθηρα έγινε αποδεκτή από τους μεταγενέστερους μελετητές και έτσι καθιερώθηκε ως τις μέρες μας.

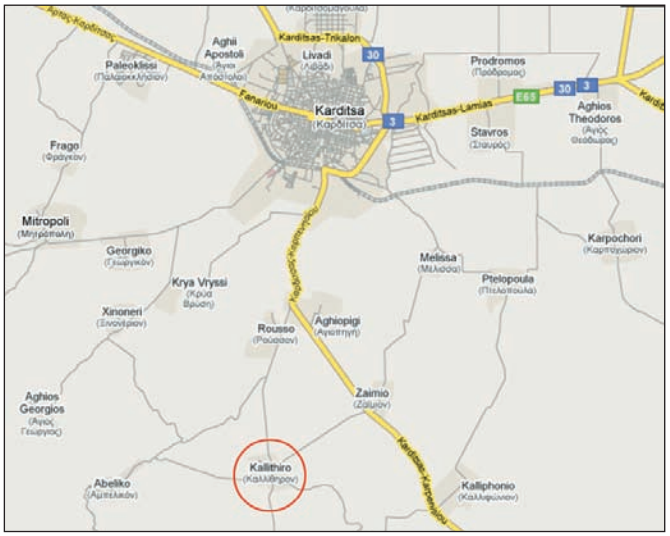

1. Χάρτης της περιοχής (πηγή: Google Maps).

Ωστόσο, η πραγματοποίηση αρκετών σωστικών ανασκαφών έδειξε ότι στο βόρειο και ανατολικό πεδινό τμήμα του οικισμού[4] παρατηρήθηκαν έντονα ίχνη μεγάλης πυρκαγιάς, που συνέβη τη δεκαετία του 220 π.Χ., η οποία κατάστρεψε το μεγαλύτερο μέρος αν όχι ολόκληρο τον οικισμό και είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψή του. Σε ελάχιστες μόνον περιπτώσεις διαπιστώθηκε ότι κάποια κατεστραμμένα κτίρια ισοπεδώθηκαν, και κτίστηκαν νέες κατοικίες σε πολύ μικρότερη έκταση από τις αρχικές. Η παρατήρηση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο αρχαίος οικισμός στο Καλλίθηρο (εικ. 3), μετά την καταστροφή του από τη φωτιά και την εγκατάλειψή του, δεν θα ήταν δυνατόν να αποκρούσει την αιτωλική επιδρομή του έτους 198 π.Χ. Επομένως, η αναφερόμενη από τον Λίβιο Καλλίθηρα δεν μπορεί να ταυτιστεί με τον αρχαίο οικισμό στο Καλλίθηρο, ο οποίος θα έφερε κάποιο

2. Γενική άποψη του λόφου του Αγίου Αθανασίου και του σύγχρονου οικισμού του Καλλιθήρου από ανατολικά.

άλλο όνομα, το οποίο, όμως, δεν μπορεί να προσδιοριστεί προς το παρόν.

Από τις σωστικές ανασκαφές που έχουν πραγματοποιηθεί στον αρχαίο οικισμό τα τελευταία είκοσι τέσσερα χρόνια διαπιστώθηκε επίσης ότι ο τειχισμένος οικισμός κτίστηκε την τελευταία εικοσαετία του 4ου ή το αργότερο τα πρώτα χρόνια του 3ου αιώνα π.Χ. Από την ομοιότητα του τρόπου κατασκευής των τειχών, αλλά και των εξωτερικών παρειών των παλαιότερων οικοδομικών τετραγώνων, που έχουν κατασκευαστεί με σχετικά μεγάλους γωνιολίθους, φαίνεται ότι ο οικισμός κτίστηκε βάσει ενός οικοδομικού προγράμματος που μπορεί να δικαιολογηθεί καλύτερα αν υποθέσουμε ότι η ίδρυση της πόλης οφείλεται σε συνοικισμό.

Ο αρχαίος οικισμός στο Καλλίθηρο είχε διάρκεια ζωής εκατό περίπου ετών (320-300 - 230-220 π.Χ.). Η μικρή διάρκεια του οικισμού έχει ως συνέπεια τα αποκαλυπτόμενα ερείπια, στις περισσότερες των περιπτώσεων, να έχουν μία μόνο αρχιτεκτονική φάση, πράγμα που διευκολύνει την έρευνα και την κατανόηση της στρωματογραφίας. Στις περιοχές, όμως, που διαπιστώθηκε χρήση του χώρου για δεύτερη φορά μετά την καταστροφή του οικισμού από τη φωτιά, παρατηρούνται περισσότερες αρχιτεκτονικές φάσεις και τα προβλήματα, που κάθε φορά πρέπει να λυθούν, είναι πιο σύνθετα.

Τέλος, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα τελευταία χρόνια[5] σε δύο ανασκαφές που πραγματοποιήσαμε στον βόρειο και βορειοανατολικό τομέα του αρχαίου οικισμού διαπιστώθηκαν περιορισμένες ενδείξεις χρήσης μεμονωμένων εγκαταστάσεων της Μεσοελλαδικής περιόδου, ενώ σε μια σχιστολιθική καλυπτήρια πλάκα ενός κτιστού τάφου βρέθηκε εγχάρακτο το όνομα ΘΕΣΑΥΡΟΣ, που χρονολογείται στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. Για να ολοκληρώσουμε την εικόνα της κατοίκησης του χώρου που καταλάμβανε η αρχαία πόλη θα πρέπει να συμπληρώσουμε ότι στην κορυφή του λόφου του Αγίου Αθανασίου αποκαλύφθηκε ένα Κάστρο, το οποίο κατά πάσα πιθανότητα κτίστηκε την περίοδο του Ιουστινιανού, μέσα στον 6ο αιώνα μ.Χ., και για την κατασκευή του χρησιμοποιήθηκε οικοδομικό υλικό που προέρχεται από τα τείχη της ελληνιστικής πόλης (εικ. 3).

Η δημιουργία του ύστερου αυτού Κάστρου επιβεβαιώνει τη διαχρονική στρατηγική σημασία που είχε η θέση του λόφου, ο οποίος βρισκόταν πάνω στην πορεία δυο αρχαίων δρόμων. Ο ένας δρόμος, ακολουθώντας τους πρόποδες της

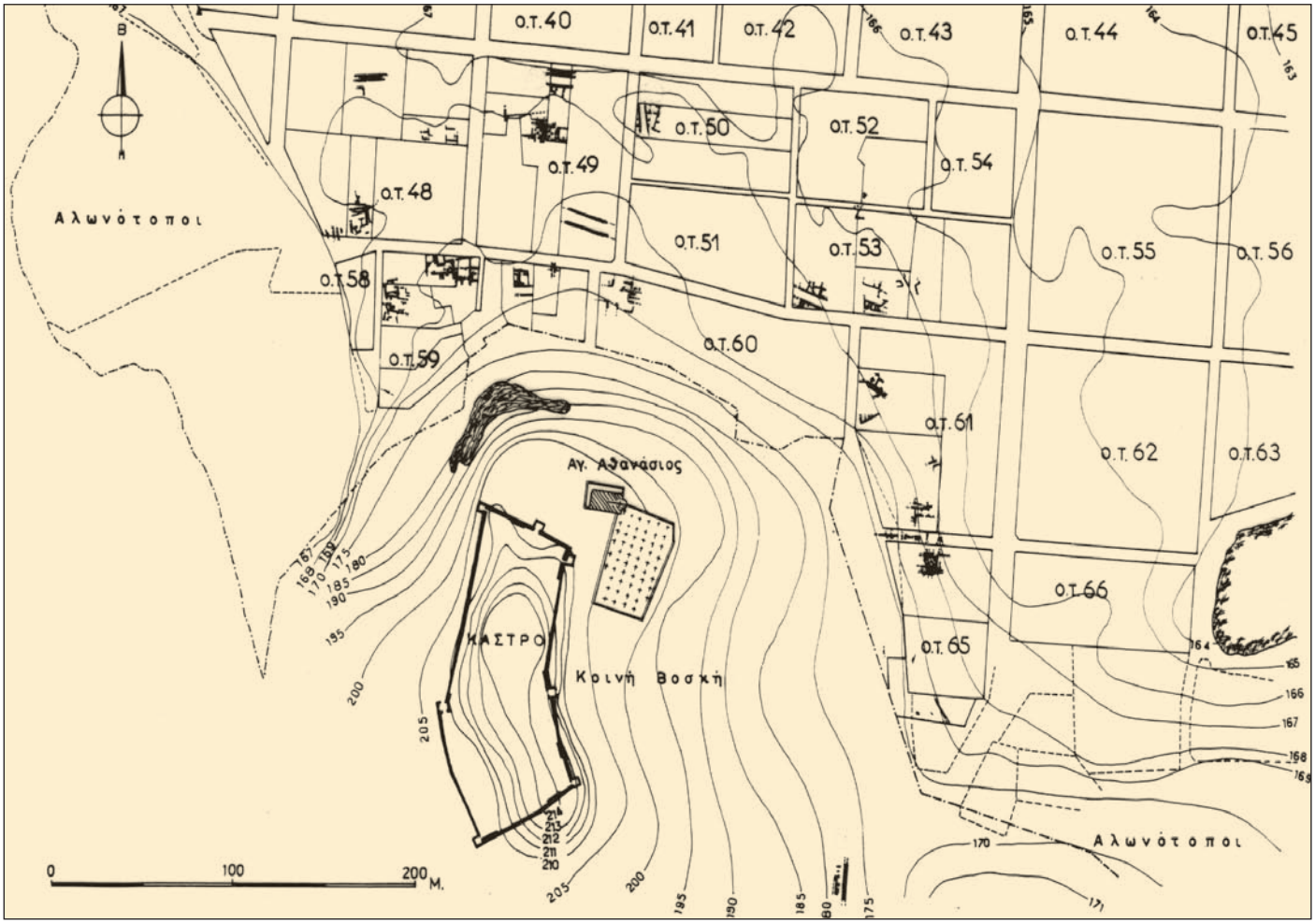

3. Τοπογραφικό σχέδιο με σημειωμένες τις θέσεις των ανασκαφών.

4. Άποψη τμήματος τείχους με εγκάρσιο αποχετευτικό αγωγό στο οικόπεδο Στέργιου Παπαβασιλείου (Ο.Τ. 48).

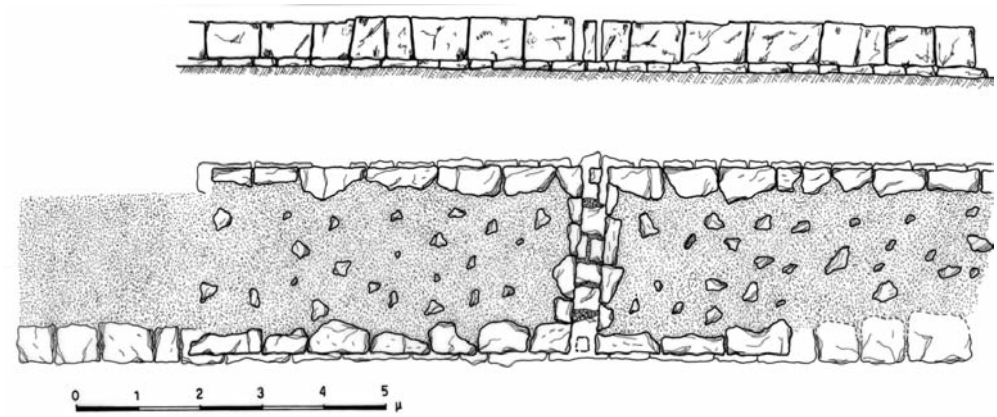

5. Κάτοψη και όψη τμήματος τείχους με εγκάρσιο αποχετευτικό αγωγό στο οικόπεδο Στέργιου Παπαβασιλείου (Ο.Τ. 48).

Πίνδου, οδηγούσε από τη νότια Ελλάδα στην Ήπειρο και τη Μακεδονία και ο δεύτερος οδηγούσε στον εσωτερικό ορεινό όγκο της Πίνδου.

Το τείχος

Η πορεία του αρχαίου τείχους που περιέκλειε τον οικισμό δεν έχει αποκαλυφθεί ακόμη στο σύνολό της. Από τα αποκαλυφθέντα τμήματα διαπιστώθηκε ότι το πλάτος του τείχους στον βόρειο πεδινό τομέα του οικισμού είναι 2,70 μ., ενώ πάνω στο λόφο του Αγίου Αθανασίου, όπου το έδαφος είναι απόκρημνο, το πλάτος του τείχους μειώνεται φθάνοντας σε κάποιες περιοχές μέχρι και 1,90 μ.

Κατασκευαστικά, οι δυο παρειές του τείχους (εσωτερική και εξωτερική) είναι κτισμένες με μεγάλους ασβεστολιθικούς γωνιόλιθους με ελαφρά κυφωτές τις ορατές τους επιφάνειες. Μεταξύ των παρειών υπάρχει γέμισμα με χώμα και άπεργους μικρούς ή μεγαλύτερους λίθους (εικ. 4, 17).

Το υλικό για την κατασκευή των γωνιολίθων του τείχους προέρχεται από τα πέτρωματα ασβεστολίθου που σχηματίζουν το λόφο του Αγίου Αθανασίου. Στην ανατολική πλευρά του, κατά τη διαμόρφωση του περιπάτου γύρω από το Ιουστινιάνειο Κάστρο, αποκαλύφθηκαν δύο θέσεις που είχαν χρησιμοποιηθεί ως λατομείο. Από τα σωζόμενα μέχρι σήμερα τμήματα τειχών φαίνεται πιθανότερο ότι το ύψος της λίθινης κρηπίδας του τείχους θα έφθανε μέχρι τουλάχιστον το 1,20 μ., ενώ η παρατηρούμενη πλήρης έλλειψη πεσμένων γωνιολίθων δίπλα στο τείχος μάς κάνει να πιστεύουμε ότι τα ψηλότερα τμήματα των τειχών θα ήταν κατασκευασμένα με ωμά πλιθιά, πρακτική που χρησιμοποιήθηκε ευρέως κατά την αρχαιότητα τόσο για την κατασκευή τειχών και δημόσιων κτιρίων όσο και των ιδιωτικών οικιών, όπως συμβαίνει και στις οικίες του αρχαίου οικισμού στο Καλλίθηρο.

Η αποκάλυψη δυο αποσπασματικά σωζόμενων τμημάτων πύργων αποτελούν τα μόνα τεκμήρια για την ύπαρξή τους στο τείχος του οικισμού. Σύμφωνα με τα αποκαλυφθέντα τμήματα των πύργων υπολογίστηκε κατά προσέγγιση το μήκος των πύργων σε 7 μ. και το πλάτος τους σε 5,70 μ. Η θέση των πύργων ήταν ορατή και από το εσωτερικό της πόλης, διότι προεξείχαν από την εσωτερική παρειά του τείχους κατά μισό περίπου μέτρο.

Η έλλειψη υπόγειων αποχετευτικών αγωγών, που θα απομάκρυναν τα νερά της βροχής και τα οικιακά υγρά απόβλητα από τα όρια της αρχαίας πόλης, δικαιολογεί την ανεύρεση σε μια ανασκαφή του βόρειου τείχους ενός στενού (πλάτους 0,40 μ. και ύψους 0,60 μ.) επιφανειακού αποχετευτικού αγωγού, ο οποίος διερχόμενος εγκάρσια το τείχος, με τη βοήθεια και της φυσικής κλίσης του εδάφους, απομάκρυνε τα νερά έξω από την πόλη. Στα δύο άκρα και στο μέσον του πλάτους του αποχετευτικού αγωγού υπήρχε τοποθετημένος από ένας μικρός λίθινος πεσσίσκος (σώθηκε μόνο ο πεσσίσκος στο εσωτερικό άνοιγμα του αγωγού) που περιόριζε ακόμη περισσότερο το πλάτος του και διασφάλιζε την πόλη από κάποια πιθανή λαθραία διείσδυση του εχθρού μέσα από τον αγωγό σε περίπτωση πολιορκίας της (εικ. 4-5).

Δεν έτυχε μέχρι σήμερα να βρεθούν πύλες στην πορεία του τείχους. Ωστόσο, σε μια μεγάλη πύλη, ίσως την κύρια ανατολική πύλη του οικισμού, φαίνεται πολύ πιθανόν ότι θα οδηγούσε ο κεντρικός δρόμος, «πλατεία οδός», του οικισμού, πλάτους 4,50 μ., που αποκαλύφθηκε σε μικρή απόσταση δυτικότερα από την πορεία του ανατολικού τείχους.

Σε όλες τις περιπτώσεις που ανασκάφηκαν τμήματα του τείχους στον αρχαίο οικισμό στο Καλλίθηρο διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν δρόμοι κατά μήκος της εσωτερικής τους παρειάς. Σε κανένα τμήμα δεν έτυχε να βρεθούν κλίμακες για την άνοδο των στρατιωτών στον περίπατο του τείχους, που βρισκόταν στην κορυφή του. Σε ένα σημείο, όπου δίπλα στην εσωτερική παρειά του τείχους υπήρχε μια λίθινη βάση, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η βάση στήριζε μια ξύλινη κλίμακα ανόδου στο ψηλότερο τμήμα του τείχους. Σε ένα άλλο σημείο, στο τμήμα του τείχους που αποκαλύφθηκε στην ανατολική πλευρά του λόφου του Αγίου Αθανασίου, η ύπαρξη ισχυρού αναλημματικού τοίχου, απέναντι από το τείχος, από την άλλη πλευρά του δρόμου πλάτους 3,65 μ., θα μπορούσε να σχετίζεται με τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης των στρατιωτών, που κατέβαιναν από την ακρόπολη, προς τις επάλξεις των τειχών διά μέσου ξύλινης γέφυρας, η οποία θα ένωνε τον αναλημματικό τοίχο με το τείχος.

6. Ένας όρος στη γωνία του αρχαίου δρόμου στο οικόπεδο Κωνσταντίνου Σκορδά (Ο.Τ. 50).

Πολεοδομία-Δρόμοι

Ο βόρειος τομέας του αρχαίου οικισμού, στον οποίο έχουν πραγματοποιηθεί οι ανασκαφικές έρευνες, βρισκόταν πάνω σε ένα ελαφρά κεκλιμένο επίπεδο, από το λόφο προς την πεδιάδα, που γίνεται αισθητό ιδιαίτερα από την κλίση των αρχαίων δρόμων, όπου αυτοί έχουν αποκαλυφθεί (εικ. 3).

Η πόλη ακολουθεί ένα πολεοδομικό σχέδιο που εφαρμόσθηκε ταυτόχρονα με την κατασκευή του τείχους. Το σχέδιο προέβλεπε τη δημιουργία οικοδομικών τετραγώνων, που επιτυγχάνεται με τη χάραξη τεμνόμενων δρόμων. Από τα τμήματα τριών δρόμων που έχουν ανασκαφεί φαίνεται ότι τα οικοδομικά τετράγωνα δεν ήταν πάντα ορθογώνια. Στην εξωτερική γωνία τριών οικοδομικών τετραγώνων, που αποκαλύφθηκαν με ανασκαφή, βρέθηκαν τοποθετημένοι όρθιοι ισάριθμοι ακατέργαστοι μακρόστενοι λίθοι (όροι), ο ρόλος των οποίων θα πρέπει να ήταν διπλός. Αφενός όριζαν την έκταση που θα καταλάμβαναν τα οικοδομικά τετράγωνα οριοθετώντας ταυτόχρονα και τους δρόμους και αφετέρου προστάτευαν τους τοίχους των γωνιακών σπιτιών από τις φθορές που θα μπορούσαν να προκαλέσουν οι τροχοί των αμαξών οι οποίες κυκλοφορούσαν στους δρόμους της πόλης (εικ. 6).

Οι εξωτερικές παρειές των κρηπίδων των τοίχων που ορί-

7. Τοξωτό άνοιγμα για την απομάκρυνση των υγρών αποβλήτων από τα σπίτια στο δρόμο (οικόπεδο Μαγδαληνής Πάσχου, Ο.Τ. 49).

8. Μια «πλατεία οδός» στην αυλή του Δημοτικού Σχολείου (Ο.Τ. 49).

ζουν τα οικοδομικά τετράγωνα είναι ομοιόμορφα κατασκευασμένες με μετρίου μεγέθους γωνιολίθους από λευκό ασβεστόλιθο, ενώ οι εσωτερικές παρειές κατασκευάσθηκαν με κροκάλες και μικρότερους ακατέργαστους λίθους. Η ενιαία μορφή των εξωτερικών παρειών των τοίχων των οικοδομικών τετραγώνων επιτρέπει να διακρίνουμε εύκολα κάποιες επιδιορθώσεις των οικιών.

Σε ορισμένα σημεία, κυρίως στο δυτικό τμήμα του βόρειου πεδινού τομέα του οικισμού, διαπιστώθηκε η κατασκευή νέων οικοδομικών τετραγώνων, μετά το χρόνο ίδρυσης του οικισμού, σε χώρους που δεν είχαν οικοδομηθεί από την αρχή. Στους χώρους αυτούς είχε γίνει εξαρχής μόνο η οριοθέτηση των δρόμων και των οικοδομικών τετραγώνων για την περίπτωση μελλοντικής επέκτασης του οικισμού. Στις περιπτώσεις αυτές η δομή των εξωτερικών παρειών των τοίχων των οικοδομικών τετραγώνων διαφοροποιείται από τη δομή των ανάλογων τοίχων που ανήκουν στην αρχική ιδρυτική φάση του οικισμού. Στην ίδια περιοχή σε δυο περιπτώσεις διαπιστώθηκαν ελάχιστα λείψανα ή βρέθηκαν καμένοι πηλοί, που ερμηνεύονται ως ενδείξεις για την ύπαρξη κεραμικών εργαστηρίων με κλιβάνους (έχει παρατηρηθεί ότι ανάλογες «οχλούσες» δραστηριότητες στους αρχαίους οικισμούς δεν ήταν διάσπαρτες, αλλά συγκεντρώνονταν περιφερειακά στα όρια της κατοικημένης περιοχής και κοντά στα τείχη, πράγμα που συμβαίνει και στον οικισμό στο Καλλίθηρο).

Η λίθινη κρηπίδα των οικοδομικών τετραγώνων διακοπτόταν κατά διαστήματα από μικρά τοξωτά ή παραλληλόγραμμα ανοίγματα (εικ. 7), που επέτρεπαν στα υγρά απόβλητα των οικιών να χυθούν στο δρόμο και, από εκεί, ακολουθώντας την κλίση του εδάφους, να βγουν έξω από την πόλη διά μέσου των αποχετευτικών αγωγών του τείχους στους οποίους ήδη αναφερθήκαμε.

Μέχρι σήμερα αποκαλύφθηκε μία μόνο είσοδος σπιτιού (πλάτους 1,70 μ.) από το δρόμο, σαν κατώφλι της οποίας είχε χρησιμοποιηθεί μια πλακαρή πέτρα, η οποία όμως δεν βρέθηκε στην αρχική της θέση.

Τα τμήματα των δρόμων που αποκαλύφθηκαν είναι ολιγάριθμα και

9. Το στρώμα καταστροφής στο οικόπεδο Κωνσταντίνου Σκορδά (Ο.Τ. 50).

10. Δάπεδο από βότσαλα που ανήκει σε χώρο που χρησιμοποιήθηκε ως λουτρό (οικόπεδο Αθ. Φυτσιλή, Ο.Τ. 65).

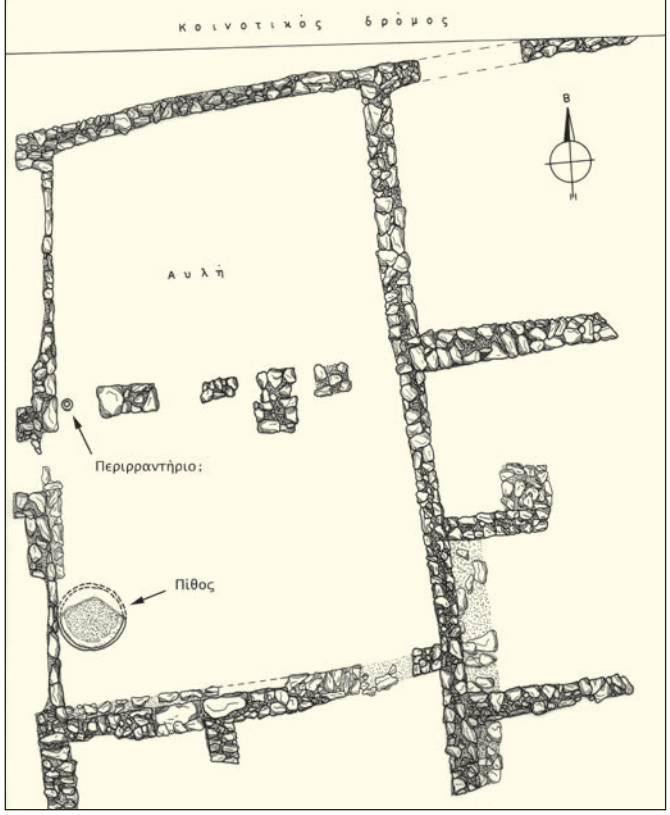

11. Κάτοψη τμήματος ενός σπιτιού με αυλή (οικόπεδο Απόστολου Λαγού, Ο.Τ. 59).

πολύ μικρά για να μπορεί να αποκατασταθεί, έστω και σχεδιαστικά, το οδικό δίκτυο του οικισμού. Ωστόσο, εκείνο που είναι βέβαιο είναι ότι στον βόρειο τομέα της πόλης, σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα γνωστά ανασκαφικά δεδομένα, υπήρχαν κύριες (πλατείες) και δευτερεύουσες (στενωποί) οδοί (οι πρώτες είχαν πλάτος 4,70-4,90 μ. και οι δεύτερες 3,20-3,85 μ.), οι οποίες δεν είχαν υπόγειους αποχετευτικούς αγωγούς και των οποίων το οδόστρωμα αποτελούνταν από χαλίκια και μικρές κροκάλες. Μια «πλατεία οδός» με καλά διαμορφωμένες τις παρειές των οικοδομικών τετραγώνων και γενική κατεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά, που αποκαλύφθηκε σε δύο σημεία, φαίνεται ότι αποτελούσε έναν από τους κεντρικούς δρόμους του βόρειου τομέα του οικισμού (εικ. 8). Ίσως στην πορεία αυτού του οδικού άξονα να βρίσκονται τα δημόσια κτίρια και η Αγορά που δεν αποκαλύφθηκαν ακόμη.

12. Πήλινος ιωνικός κίονας στήριξης λεκάνης περιρραντηρίου (;) (οικόπεδο Απόστολου Λαγού, Ο.Τ. 59).

Οι δρόμοι που βρέθηκαν στο εσωτερικό της πόλης ακριβώς πίσω από τα τείχη της, εκτός από τη χρήση τους για την κυκλοφορία των πολιτών σε περίοδο ειρήνης, διευκόλυναν τη γρήγορη διακίνηση των φρουρών των τειχών σε περίπτωση πολιορκίας της πόλης.

Οι κατοικίες

Η μέχρι σήμερα ανασκαφική έρευνα δεν στάθηκε δυνατό να αποκαλύψει ένα ολόκληρο αρχαίο σπίτι. Έτσι η εικόνα που έχουμε είναι αποσπασματική και βασίζεται στο συνδυασμό

13. Πιθεών σε οικία, τμήμα της οποίας αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο Θεόδωρου Ντάφου (Ο.Τ. 49).

14. Αποθήκη κεραμιδιών στέγης λακωνικού τύπου (οικόπεδο Αθανάσιου Λαγού, Ο.Τ. 59).

στοιχείων που προέρχονται από πολλές ανασκαφές. Αρκετές φορές τα σπίτια χωρίζονταν μεταξύ τους, μέσα στα οικοδομικά τετράγωνα, με ένα στενό διάδρομο, τη λεγόμενη «ρύμη». Οι τοίχοι τους είχαν χαμηλή λιθόκτιστη κρηπίδα ενώ τα ψηλότερα τμήματά τους είχαν κτισθεί με ωμά πλιθιά, τα οποία μετά την πάροδο χιλιετιών έχουν μεταβληθεί σε άμορφες μάζες χώματος που καλύπτουν τα λίθινα αρχιτεκτονικά ερείπια. Οι στέγες των σπιτιών καλύπτονταν με καμπύλα κεραμίδια (τα λεγόμενα κεραμίδια λακωνικού τύπου), τα οποία στην ανασκαφή βρίσκονται πεσμένα πάνω στα δάπεδα (εικ. 9). Τα δωμάτια είναι σχετικά μικρά με πάτωμα από πατημένο χώμα. Σε ένα μόνο βρέθηκε βοτσαλωτό δάπεδο με ασπρόμαυρες ψηφίδες (Ο.Τ. 65, Οικ. Αθαν. Φυτσιλή, 1986) (εικ. 10). Σε κανένα σπίτι δεν βρέθηκε σκάλα που να οδηγεί στον πρώτο όροφο και έτσι προς το παρόν δεν τεκμηριώνεται η ύπαρξη διωρόφων σπιτιών. Σε μια ανασκαφή (Ο.Τ. 59, Οικ. Απ. Λαγού, 1983) διαπιστώθηκε η ύπαρξη αυλής με στοά (από ξύλινα στηρίγματα) μόνο προς την πλευρά των θυραίων ανοιγμάτων που οδηγούσαν στο εσωτερικό του σπιτιού (εικ. 11). Στην αυλή του ίδιου σπιτιού βρέθηκε το πάνω μέρος από έναν πήλινο ραβδωτό κιονίσκο με συμφυές ιωνικό κιονόκρανο, που πιθανόν να ανήκε σε στήριγμα της πήλινης λεκάνης περιρραντηρίου (εικ. 12), σκεύος που το χρησιμοποιούσαν κατά την αρχαιότητα στις καθαρτήριες λατρευτικές τελετές. Σε άλλη ανασκαφή (Ο.Τ. 49, Οικ. Θ. Ντάφου, 1984) αποκαλύφθηκε ένας «πιθεών», δηλαδή δωμάτιο με μεγάλο

15. Ερείπια που πιθανόν να ανήκουν σε δημόσιο λουτρό (οικόπεδο Αθανασίου Φυτσιλή, Ο.Τ. 65).

16. Χάλκινος αμφορέας με καπάκι, διακοσμημένος με κεφάλι Σιληνού στη βάση κατακόρυφης λαβής, 325-300 π.Χ.

αριθμό πήλινων πιθαριών για την αποθήκευση στερεών και υγρών τροφών (εικ. 13). Το διπλανό δωμάτιο, στην ίδια ανασκαφή, χρησιμοποιήθηκε ως οικιακό ιερό, αφού στο εσωτερικό του βρέθηκαν τμήματα από δύο πήλινα θυμιατήρια και κομμάτια από πήλινες προτομές θεοτήτων. Τέλος, σε ένα άλλο αρχαίο σπίτι (Ο.Τ. 53, Οικ. Αθ. Λαγού, 1982) βρέθηκε τμήμα δωματίου που χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη κεραμιδιών στέγης λακωνικού τύπου (εικ. 14).

Σε μια μόνο περίπτωση (Ο.Τ. 65, Οικ. Αθ. Φυτσιλή, 1986) έχουμε ενδείξεις ότι τα αρχιτεκτονικά λείψανα που αποκαλύφθηκαν ανήκαν σε κάποιο δημόσιο κτίριο. Πρόκειται για την τελευταία φάση ενός κτιρίου από το οποίο ήρθαν στο φως δύο δωμάτια και ένας υπόστυλος χώρος όπου βρέθηκαν κομμάτια από τρεις πήλινες μπανιέρες (εικ. 15). Στο ίδιο κτίριο, ανάμεσα στα λακωνικού τύπου κεραμίδια της στέγης, βρέθηκαν και ορισμένα θραύσματα με σφραγίσματα που έφεραν τη λέξη ΔΗΜΟΣΙΑ και ΔΑΜΟΣΙΑ. Παρόλο που δεν βρέθηκαν άλλα στοιχεία που θα βοηθούσαν στην ερμηνεία του κτιρίου, πιστεύουμε ότι ο συνδυασμός των δύο ευρημάτων (μπανιέρες και δημόσια κεραμίδια) δικαιολογεί την υπόθεση ότι το κτίριο αυτό θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί ως δημόσιο λουτρό.

Προσπαθώντας να αναπλάσουμε τη συνολική εικόνα του αρχαίου οικισμού στη Σέκλιζα, με βάση τα δεδομένα από τις πρόσφατες ανασκαφές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο οικισμός, αφού σχεδιάσθηκε, άρχισε να κατασκευάζεται στο μεγαλύτερο τμήμα του βόρειου τομέα ταυτόχρονα με το τείχος. Αποτέλεσμα του ενιαίου σχεδιασμού και της ταυτόχρονης κατασκευής της πόλης είναι η ομοιόμορφη εμφάνιση της τοιχοποιίας των οικοδομικών τετραγώνων (μετρίου μεγέθους καλά κατεργασμένοι γωνιόλιθοι ασβεστόλιθου σε μία, δύο μέχρι και τέσσερις σειρές, με κατακόρυφους ή λοξούς αρμούς). Με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκαν και νέα οικοδομικά τετράγωνα στον δυτικό τομέα της πόλης, ενώ παράλληλα διαπιστώθηκαν διάφορες επιδιορθώσεις των κτισμάτων, οι οποίες είναι ευδιάκριτες, επειδή χρησιμοποιήθηκε διαφορετικό οικοδομικό υλικό από το αντίστοιχο της αρχικής κατασκευής. Οι επισκευές έγιναν κατά κανόνα πάνω στους αρχικούς τοίχους χωρίς να αλλάζουν οι κατόψεις των κτιρίων, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις, όπου παρατηρήθηκαν μικρές παρεκκλίσεις από το αρχικό σχέδιο.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η τελευταία φάση του οικισμού σημαδεύεται από ισχυρή πυρκαγιά που κατέστρεψε το μεγαλύτερο μέρος του βόρειου τμήματος του οικισμού. Το στρώμα της καταστροφής, που δημιουργήθηκε από την κατάρρευση των σπιτιών, έχει πάχος κατά μέσο όρο 0,20 μ. και περιέχει όλα τα αντικείμενα που δεν μπόρεσαν να πάρουν μαζί τους οι κάτοικοι. Η μεγάλη και γρήγορη εξάπλωση της φωτιάς σε όλη σχεδόν την έκταση του βόρειου τμήματος του οικισμού δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οφείλεται σε τυχαίο γεγονός. Η καθολική καταστροφή της πόλης θα μπορούσε να ερμηνευτεί σαν το αποτέλεσμα μιας εχθρικής επιδρομής.

17. Από τους επισκέψιμους αρχαιολογικούς χώρους: τμήμα του αρχαίου τείχους στο οικόπεδο Μαγδαληνής Πάσχου (Ο.Τ. 49).

Λίγο αργότερα, μετά την παρέλευση μερικών δεκαετιών, ορισμένα ερείπια ισοπεδώθηκαν, διαταράσσοντας το στρώμα καταστροφής, για να κτιστούν σποραδικά νέες εγκαταστάσεις. Χαρακτηριστικό των νέων αυτών οικιών είναι ότι τις περισσότερες φορές καταλάμβαναν μικρότερη έκταση από τα παλιότερα κτίρια που βρίσκονταν στην ίδια θέση και ότι κατά το χτίσιμό τους χρησιμοποιήθηκαν εν μέρει οι θεμελιώσεις των παλιών σπιτιών και εν μέρει κατασκευάσθηκαν νέες.

Το νεκροταφείο

Μετά την ίδρυση του τειχισμένου οικισμού, αναπτύχθηκε στα ανατολικά του, εκτός των τειχών, το νεκροταφείο της πόλης. Η ανασκαφή περιορισμένου αριθμού τάφων δεν είναι αρκετή για να έχουμε πλήρη εικόνα της έκτασης του νεκροταφείου. Εκείνο, όμως, που διαπιστώθηκε είναι η μεγάλη ποικιλία στις μορφές των τάφων (απλοί λάκκοι, λίθινες και πήλινες σαρκοφάγοι, κτιστοί και κυρίως κεραμοσκεπείς), οι οποίοι καλύπτουν χρονικά όλη τη διάρκεια ζωής του αρχαίου οικισμού.

Το σημαντικότερο εύρημα προέρχεται από έναν κιβωτιόσχημο τάφο που αποκαλύφθηκε τυχαία το 1976, λίγα μέτρα έξω από το βορειοδυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης. Πρόκειται για έναν χάλκινο αμφορέα με καπάκι (ύψους 0,41 μ.), που εκτός από τις δύο κατακόρυφες λαβές (σώζει μόνο τη μία) είχε και τρίτη τοξωτή στο πάνω μέρος του χείλους (εικ. 16). Ο αμφορέας χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ. και έχει εξαιρετική εργασία στη βάση και στη σωζόμενη λαβή με ανάγλυφα κυμάτια και άκανθα αντίστοιχα. Στο κάτω μέρος η κατακόρυφη λαβή καταλήγει σε ένα θαυμάσιο κεφάλι Σιληνού. Ο αμφορέας εκτίθεται σήμερα στο Μουσείο της Λάρισας.

Επισκέψιμοι αρχαιολογικοί χώροι

Από τον μεγάλο αριθμό των σωστικών ανασκαφών, που έχουν πραγματοποιηθεί στον βόρειο τομέα του οικισμού, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι έχουν διατηρηθεί σε ημιυπαίθριους χώρους κάτω από σύγχρονα σπίτια τρεις από τις ανασκαφές που αποκάλυψαν τμήματα αρχαίων δρόμων και σε μια περίπτωση ένα τμήμα του αρχαίου τείχους (οικ. Απόστολου Λαγού, Κωνσταντίνου Σκορδά και Μαγδαληνής Πάσχου, εικ. 17). Στον ίδιο τομέα, στην αυλή του Δημοτικού Σχολείου (Ο.Τ. 49, νότιο τμήμα, εικ. 8), είναι ακόμη ορατό ένα μεγάλο τμήμα της «πλατείας οδού», που αποτελεί τη συνέχεια προς τα δυτικά ενός άλλου τμήματός της το οποίο έχει διατηρηθεί σε ημιυπαίθριο χώρο (οικ. Αθανασίου Λαγού). Σε μια ακόμη ανασκαφή, στην ανατολική κλιτύ του λόφου του Αγίου Αθανασίου, μπορεί να δει κανείς το τείχος, το δρόμο εσωτερικά και έναν μεγάλο αναλημματικό τοίχο που σχετίζεται με την ύπαρξη ξύλινης γέφυρας η οποία, όπως είπαμε, θα διευκόλυνε τους στρατιώτες να φθάσουν γρήγορα ψηλά στον περίπατο του τείχους για να αμυνθούν σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Τα συνολικά συμπεράσματα που προέκυψαν από τις σωστικές ανασκαφές στον αρχαίο οικισμό στο Καλλίθηρο δημοσιεύθηκαν στον Ιστορικό και Αρχαιολογικό Οδηγό: Μπάμπης Γ. Ιντζεσίλογλου, *«ΚΑΛΛΙΘΗΡΑ»*, Καλλίθηρο 1997.

[2] *Formae Orbis Antiqui*, XV.

[3] XXXII,13,11-12. «A Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda moenia facto repulsi sunt. Callithera inde adgressi similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt; compulsisque intra moenia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt».

[4] Οι σωστικές ανασκαφές περιορίστηκαν κυρίως στο βόρειο και ανατολικό τμήμα του αρχαίου οικισμού, επειδή το τμήμα αυτό κάλυπτε ο σύγχρονος οικισμός του Καλλίθηρου. Ο αρχαίος οικισμός περιλαμβάνει ολόκληρο το λόφο του Αγίου Αθανασίου, που βρίσκεται νότια του σύγχρονου οικισμού. Στο νότιο τμήμα του λόφου δεν έχει εντοπιστεί η πορεία των τειχών. Ο λόφος έλαβε το όνομά του από το ναό του Αγίου Αθανασίου (κτίστηκε το 1857), που μαζί με το σύγχρονο νεκροταφείο του Καλλίθηρου βρίσκεται στην κορυφή του.

[5] Τα ανασκαφικά δεδομένα που έχω υπόψη μου είναι από το 1980 μέχρι τις αρχές του 2004.

"Kallithera": The Organization of Urban Space in an Ancient Settlement

Babis G. Intzesiloglou

The study of the organization of a small peripheral settlement, the name of which, therefore its identity, remains unknown is most unusual. Such a case, however, is the ancient settlement at Kallitheron in Thessaly, in the region of Karditsa. A part of the settlement happened to lie in the boundaries of the present-day village and it is due to erection of modern houses that it was discovered and excavated. The settlement was founded in the last quarter of the fourth century BC, was destroyed by fire in the 220's BC and was partially restored later. The walls encircle a limited area that comprises flat land on the north and east side of the settlement and the calcareous hill of Hagios Athanasios on the south and west. Several parts of streets have been discovered inside the walls, among which the better-preserved central one, the "wide road" that crosses diagonally the north sector of the settlement. They indicate that the residential blocks did not have a regular shape, the settlement lacked an underground sewage system and the rainwaters were gathered in sewer pipes that, crossing the walls transversely, were directing them far from the settlement. Only parts of houses have been revealed so far. They display an inner courtyard with a wooden stoa running at least across one of its sides, baths with earthen bathtubs, small temples of individual devotion furnished with figurines and censers, seals with religious representations purposed to stamp the bread used in worshiping rituals and ample storage rooms full of earthenware jars that would preserve liquid and solid eatable provisions. The houses discovered so far are single-storied, they have walls constructed with a podium at their lower part and a sun-dried brick masonry above it, roofs covered with regular tiles, many of which are stamped with their manufacturer's name, which are interrupted by a proper tile aperture permitting the smoke of the hearth to pass through. Kilns of pottery workshops have in addition been discovered at the west part of the settlement.